

letnik VI
številka

4

**jezik
in
slovstvo**

1962-63

Jezik in slovstvo

Letnik VIII, številka 4

Ljubljana, 25. januarja 1963

List izhaja od oktobra do maja vsakega 25. v mesecu (osem številok)

Izdaja ga Slavistično društvo v Ljubljani

Tiska časopisno podjetje »Delo« v Ljubljani

Uprava revije »Jezik in slovstvo« (Ivo Graul) Ljubljana, Titova 11

Opremila inž. arh. Jakica Acceto

Ureja prof. Boris Merhar (Ljubljana, Ločnikarjeva 9) z uredniškim odborom

Rokopise in dopise pošiljajte na njegov naslov

Naročila in vplačila sprejema uprava revije »Jezik in slovstvo« v Ljubljani,

Titova 11, tekoči račun pri NB 600-11-608-4 v Ljubljani

Letna naročnina 700 din, polletna 350, posamezna številka 100 din;

za dijake, ki dobivajo list pri poverjeniku, 500 din;

za tujino celoletna naročnina 1000 din

Vsebina četrte številke

Anton Bajec Razvoj knjižne slovenščine po Levcu	97
Stanko Škerlj O »pleonastičnih nikalnicah« v slovenščini	102
Boris Merhar Prešernovo »Neiztrohnjeno srce« v sklopu njegovih balad in Poezij	108
Vatroslav Kalenić Stilografski značaj aorista in imperfekta v srbohrvatskem jeziku	114

Ocene, poročila, zapiski

Viktor Smolej Nekaj novih knjig o slovstvu NOB	119
Marija Boršnik Prežihovo pismeno srečanje s Šorlijem	122
Martina Orožen O metodi besedotvornih raziskovanj v poljski lingvistiki	125
Kajetan Gantar Še o »sovražnikih preštevilnih cetov in esov«	128

Poročila o delu podružnic SD v Kopru, Mariboru, Kranju, Novem mestu
in na Jesenicah (platnice)

Članek prof. A. Bajca je bil prebran kot referat na slavističnem zborovanju na Bledu.

RAZVOJ KNJIŽNE SLOVENŠČINE PO LEVCU

O knjižni slovenščini lahko govorimo šele po l. 1850, saj smo pred tem imeli pravzaprav le knjižno kranjščino, ki so jo uporabljali tudi Primorci. Drugi Slovenci so hodili svoja pota, utemeljena v njih narečju. Razvoj knjižne kranjščine je potekal v premi črti od Trubarja do Novic, zmeraj tesno naslonjen na osrednja narečja. Skorajda popolno lice je dosegla v Metelkovi slovnici. Seveda je še zmeraj imela svoje težave, ki so izhajale iz moderne vokalne redukcije in trdega ela, iz tujih prvin v ljudskem govoru in ne najmanj iz dolensko-gorenjske cepitve. Neznanje knjižnega izročila je povzročalo pogostne odklone v narečnost, a naposled so Japljeva reforma, Kopitarjeva slovnica, Vodnikovo in Ravnikarjevo prizadevanje le ustvarila knjižni jezik s trdnim slovniškim ogrodjem, domačo skladnjo in dokaj bogatim besediščem, tako da je ta jezik pritegnil tudi nekatere nekranjce, denimo Murka. Kaj se je dalo izraziti z njim celo v poeziji, je pokazal Prešeren.

Kakega posebnega priročnika za pravilno pisanje in izreko seveda ni bilo, zato so pisci radi dajali zadevne opazke v uvodih k svojim delom in tudi po slovnicaх se jih ne manjka. Tako pravi Bohorič, da se *l* na koncu besede izgovarja debelo, kakor bi bil podvojen, Hipolit pa terja, da je treba pisati *l*, čeprav se namesto njega izgovarja *u*. Že v Zimskih uricah imamo predpis, da se piše *h* pred besedami, ki se začenjajo s *k* ali *g*. Pravopisa se tudi tiče Bohoričovo določilo, da se ne piše s *sinom*, marvem s *inom*. Metelkova slovnica kar siplje pravopisne napotke, recimo, kdaj se mehča *o* v končnicah, kako se pišejo klasična lastna imena, o razločevanju predpone *u-* in *v-*, o prilikovanju soglasnikov (*gosposka*). Isti Kopitar, ki je tako strogo sodil jezikovne zakonodajavce, če je šlo za očeta Marka, se ni pomišljal uzakoniti *mestam*, češ da je Krelj pisal *mestom* pod hrvaškim vplivom. Še dosti dlje je šel v znanem odstavku, kjer govori o potrebi črkopisne reforme: »Tistih malo knjig, ki so bile doslej napisane, bi se lahko znova natisnilo v novem črkopisu. Treba bi bilo samo pametnega in odločnega voditelja, pa bi vsa anarhija kmalu izginila.« Za Kopitarjevo gledanje na knjižni jezik je prav posebno značilen očitek Pohlínu, češ da je bil rojen meščan in nikoli ni slišal dobre, čiste kranjščine.

Kranjski knjižni jezik je imel vse pogoje, da bi se še naprej zdravo in skladno razvijal, razen enega, žal poglavitnega: naslanjal se je na govor bore pol milijona Slovencev. Prav nič ni kazalo, da bi mogel pritegniti štajerske in koroške pisce, ker

jih je odbijala kranjska ozkosrčnost, nekatere gorenjske posebnosti pa so bile zlasti panonskim Slovencem kar nerazumljive.

Breznik vidi začetnika novooblikarske reforme v Majarju. Vendar ne smemo pozabiti vsaj dveh pomembnih predhodnikov, Čopa in Murka. Prvi se je uprl preozki narečni osnovi, kakor jo kažeta Dajnkov *kriuha* in tudi Metelkov *kräh*, drugi je v svoji slovnici s treznim preudarkom sprejel osrednjo osnovo brez njenih skrajnosti in s tem spodnesel dajnkovščino. Majarjevi predlogi bi bili brez koristi utonili v njegovem vseslovanstvu, da ni takrat vzela vajeti v roke akademska mladina in utrdila pameten sporazum med kranjsko ozkostjo in ilirsko brezbrežnostjo. Svetec je 1849 v Sloveniji predložil nove oblike in jih naslednje leto ubranil pred Bleiweisom. A prodril je z njimi pravzaprav Cigale, ko jih je vpeljal v državni zakonik. Za njima je krenil ves mlajši pisateljski rod. Te same na sebi dokaj skromne reforme so ustvarile čudež: enotni slovenski knjižni jezik. Poglavitne so bile tele: *lovic* — *lovec*, *lepiga* — *lepega*, *jelenam* — *jelenom*, *kleše* — *klešče*, *lepe mesta* — *lepa mesta*, *narlepši žena* — *najlepša žena*, *vsim* — *vsem*, *de* — *da*. Padla pa je pisava *dvignuti*, ker ni bila sprejeta v šolske knjige.

Reformam naslednjih desetletij je zvečine botrovala Levstikova „panonska“ usmerjenost. Tukaj bom omenil samo tiste, ki so dobile svoje potrdilo v Levčevem pravopisu: *viditi* — *videti*, *perjatu* — *prijatelj*, *uni* — *oni* in *sozidati* — *sezidati*. *Mizino* nogo je odklonil že Cigale, vendar je *mizna* noga zmagala šele s Pleteršnikom. Posebno usodo je doživljal »zatoženi sosamoglasnik«. Po Miklošiču je zahteval pisavo *vrt* že Valjavec 1853, vpeljal jo je Bleiweis v Novicah 1862, čeprav sta Marn in Janežič hudo ugovarjala. Za *vrt* se je zavzel tudi Levstik, vendar je Cigale za končniški del zagovarjal pisavo z *er*. Stritar se je novosti upiral do 1880, Škrabec pa vse življenje. Tako so do Pleteršnika pisali *vrt*, a *jadernica*. — Zapostavljanje prilastkov (narod naš slovenski) so uvajali ilirci, pa jim ni obveljalo. Prav tako je Levstik zaman uvajal prislove brez poudarnega (parasitičnega) j, recimo *tuka*, *včera*. Koroško-štajersko *črešnjo* je uzakonil Pleteršnik, Levec pa je pustil na voljo tudi *češnjo*. Potem je raba povzdignila zdaj to, zdaj ono: *češnja*, *čez*, vendar *čreda*, *črevo*, *čreslo*.

Ta rod se je dosti ukvarjal z besednim redom. Vodnikovo stavo glagola na koncu je grajal že Levstik v Napakah. Svetec je razglasil rabo naslonk na začetku stavka za neslovansko, pritegnila sta mu Levstik in Cigale. Odtod stavki kakor *kdor pomisli*, *prepričal se bode*. Šele Murko je v izvrstni razpravi 1892 zavrgel to priskutnost, naravni besedni red pa sta spet uveljavila Bežek v LZ in Levec v SP. — Ker dotlej nismo imeli pravopisnega priročnika, marveč le kopico po časnikih raztresenih člankov, je razumljivo, da je bila tolikšna moč vzornikov. Stritar si ni upal zapisati *starši*, *denar*, *škoda*, *ubogati*, odkar jih je Levstik zamenjal z *roditelji*, *novci*, *kvarom* in *poslušnostjo*. Poučen vpogled v razvoj našega pisanja nudi primerjava treh izdaj iste slovnice:

Janežič I 1854	Janežič V 1876	Janežič-Sket X 1911
nekateri pišejo vrt	boljše vrt kakor vert	samo vrt
izgovor vovk, dau, pasu	vovk, dau ljubiu (ne ljubiu)	v olikanem gov. l
pri noži in nožu	pri kralji in kralju (a nožu)	na kraju (ne krajji)
Koseskita, Markota	Koseskega, Marka	Marka, naglja
visôka: ta visôka	samo visôka	isto
lepi in lepej ženi	lepi se bolj rabi, lepej je	lepi in lepej
lepše in lepši žene	boljšej isto	samo lepše žene
enaindvajset in dvajset eden	enaindvajseti in dvajset prvi	enaindvajset
pri komur	pri komur	pri komer
više ali višje skočiti	više skočiti	navadno više

V drugi polovici prejšnjega stoletja je vstala vrsta vprašanj, ki niso dobila dokončne rešitve v Levčevem SP, nekatera prav do današnjega dne ne. Janežič je po stsl. v slovarju na debelo uvajal predpono *uz-* (*vzrasti*). Ko se je zanj zavzel tudi Levstik, je bila po 1880 splošno sprejeta. Levec je že upošteval, da se je v vsakdanji rabi obrusila, naslednji pravopisi so jo zvečine omejili na knjižne besede (*vzvod*, *vzmet*) ali pa vsaj pripustili dvojnice (*vzdržati*, *držati*). Majar in Janežič sta z Levstikovim pritrdilom uvajala tujo predpono *pro-* (*prorok*, *proklet*), a Valjavec jo je dosledno odpravljaval celo v izposojenkah (*prezoren*). Ta igra se je še enkrat ponovila v dvajsetih letih, a nazadnje je SP opredelil območje obeh. Miklošič je po svojem narečju predložil obliki *meseca*, *kamena*, pa ju je pozneje sam umaknil, češ da sta preozko narečni. A Levstik ju je obnovil, in tako je ostalo omahovanje do danes.

Do Glasnika so pisali etimološko *vasčan*, *košček*, *moški*, potem je Janežiču obveljalo *košček*, *moški*. Pleteršnik spet omahuje, proti Levčevemu *kosčku* sta nastopila Štrekelj in Perušek. Še Breznik SS 1916 je dovoljeval dvojnico *kosček* in *košček*, a samo *zvezček*, *obrazček* (pri zvenečih!). Danes je zmagala fonetična pisava. — Silno boleče je tudi vprašanje hiata. Na eni strani najdemo noviško skrajnost *Marii*, na drugi Levstikovo dosledno mašenje zeva *materijal*, *jezuvit*. Miklošičevo srednjo pot sta ubrala Pleteršnik in Levec (Marija: Diogen), vendar na veliko nevoljo Štrekljevo. V kritiki SP 1935 je Glonar terjal dosledno zadelavanje hiata. — K najstarejšim težavam našega pisanja moramo šteti ločevanje med priponama *u-* in *v-*. Uvedel ga je Metelko po češčini z napotkom, da *v-* zaznamuje gibanje v notranjščino, *u-* pa odmik ali dopolnitev dejanja. Ker govor tega ločevanja ne pozna, je pravilo spravilo pisce in slovnicarje v hudo zadrego. Zaman so bili vsi predlogi za poenostavitev. Samo v pisavi ločujemo ustaviti voz in vstaviti črko. Kdo naj danes ob toliko novih besedah reče z gotovostjo, za kaj gre v primerih uigrati se, ukletiti pridelke, unovčiti žito, uokviriti sliko, upepeliti truplo, upodobiti na platnu, uprizoriti gonjo, uresničiti željo, uskladiti nasprotja, uskladiščiti blago, utopiti v žlici vode? SP v takih primerih rajši vidi dovršitev dejanja.

Levčev SP je bil tudi kratka slovnica. Iz navodil posnemam nekatera, ki so za nas posebno poučna. Množinski roditeljski se še glasi *jajec*. Sploh je Levec postavil seznam soglasniških skupin, ki so izgovorljive na koncu besede. Zatorej piše *tiskaren*, *maček*, *naredeb*, *pešek*, *tresek*, ki jih danes prav lahko izgovorimo brez opornega polglasnika. Za primernike dovoljuje dvojnice *rodovitnejši* in *rodovitniši*, *starejši* in *starši*. Puristične tendence se kažejo v prepovedi *Tolstoja* (samo *Tolstega*), v slovenjenju *Berolina*, *Inomosta*, v zapostavljanju obrušenih oblik *znebiti se*. Nerodna je trditev, da nimamo dvoglasnikov, zatorej pišemo *Evropa*, ne *Europa*. Iz pravoječja je značilen izgovor *nesu*, *kozu* in pa silno ostra obsodba: Kdor trdi *l* čisto izgovarja, tisti se spakuje, govori tuje in prisiljeno ter dela silo narodni govoric.

Breznikova SS 1916 ima največje zasluge za zborni izrek, čeprav je naslednji stavek samo plah umik pred elkarskim okoljem: trdi *l* se govori v knjižnem jeziku ali dvoustnično ali pa, kakor je prišlo poslednja leta semtertja v navado, kot srednji *l*. — Za Breznikov SP 1920 je značilna ostrina proti tujkam. Zanje predlaga kopicu slovenskih nadomestkov, a žal se le-ti domala niso prijeli. V Breznik-Ramovševem SP 1935 je ta ostrina zelo zabrisana, pač pa se na več mestih kaže neskladanje obeh sestavljavcev; še pred izdajo šolskega pravopisa sta v posebnem snopiču neskladnosti odpravila (*zaželen*, ne *zaželjen*, nekaj popravkov od *-vec* na *-lec*). Če so SP 1920 očiteli kot edino napako, da je predroben, in sestavljavcu Brezniku, da se preveč boji odločati, potem so očitki na naslov SP 1935 že dosti konkretnejši, češ obogatil se je s kopicu manj rabljenih ali celo mrtvih besed. Z isto grajo tudi ni

bilo prizaneseno SP 50, in to dokaj upravičeno. Hoteli smo pač podati čim popolnejši pregled nad besediščem, zato smo vzeli za osnovo Pleteršnikov slovar. Tako je nezaznamovana marsikatera beseda, sprejeta po 1895, zato pa je ostalo nekaj narečnih izrazov, ob njih smo bili precej širokosrčni. Pogled na tujke je kazal še vpliv Breznikovega odklanjanja, pač pa so bili nazori o rabi ljudskih in knjižnih izposojenk že dokaj izčiščeni. Da bolje prikažem smeri teh pravopisov, hočem navesti, kako posamezni med njimi obravnavajo ista poglavja:

Velika začetnica. Levec piše z njo prvo besedo v verzu, imena praznikov, v pismih *Vi*, ne pa *ti*. Pri sestavljenih krajevnih imenih piše Sinjo gorico, toda Malo Pristavo, češ ker pravimo grem na Pristavo, ne pa grem v Gorico. To Levčevo pravilo je edino utemeljeno, vendar terja od piščočega, da poznaj krajevno rabo po vsi Sloveniji. SP 20 je to pravilo razširil tudi na stvarna imena, odtod pisava Slovenski Narod (ker beremo Narod), vendar Uradni list. Razločevanje dopušča celo pri krajevnih pridevnikih Laški tržani: laško olje. Praznike piše z malo, *Vi* in *Vaš* v pismu z veliko, *Ti* in *Tvoj* lahko tudi z malo. SP 35 loči pisavo v sestavljenih krajevnih imenih po tem, ali imajo v drugem delu občno ali lastno ime, vendar izbira same nesporne zglede. Piše z veliko tudi pripadnike gibanj (Zvonovci, Vajevci), v pismih tudi *Ti*. SP 50 piše zvonovce, vajevece z malo, v pismih *Ti*, *Tebe*, vendar *zate*, spoštovanje je sicer skrčeno na *Ekscelenco*. Pri sestavljenih krajevnih imenih pojasnjuje, da se piše drugi del z veliko, če je ali se čuti za lastno ime, vendar pušča dokaj nejasnosti. SP 62 našteva občna imena, ki se v krajevnih imenih zmeraj pišejo z malo, in druga, ki se v določenih primerih pišejo z veliko. Pravilo je izčrpno, žal pa ni dovolj pregledno. Pri stvarnih imenih skuša odpraviti dosedanjo poplavo velikih začetnic. O izražanju spoštovanja ne govori več, torej se v pismu lahko piše *vi*, *vaš*, *ti*, *tvoj*.

Deljenje besed. Do zadnjega pravopisa je bil v rabi manj primerni izraz zlogovanje. Tu dela težave samo deljenje soglasniških skupin. Levec je postavil za osnovno načelo izgovorljivost, nedeljive so bile *nj*, *lj*, *šč*, *st*. SP 20 je zadevo zelo zapelel, ker se je naslonil na etimologijo (de-ska: gos-ka, priti-skom: naglas-kom). Ločuje med topljenima in netopljenima *lj*, *nj* (ko-nja, kra-lja: dlan-jo, sol-jo). SP 35 dovoljuje tudi delitev končnice od osnove, če se meje zavedamo (lep-ši, vzdig-ne, les-na). Za izgovorljivost jemlje merilo: če skupina začenja slovensko besedo. To merilo pa nikakor ni zanesljivo, saj je znano, da cela vrsta izgovorljivih skupin ne začenja nobene besede. Znatno olajšanje v tem za knjižni jezik nepomembnem vprašanju je prinesel šele SP 62, ki dopušča svobodo celo pri deljenju izgovorljivih skupin.

Sestavljene besede. Tu že od nekdanj opazamo dve skrajnosti. Valjavec je pisal narazen celo za *nj*, Levec pa skupaj *zaraditega*. V to smer kažejo tudi njegovi vezaji: Anton-Knezova knjižnica, gospod-Trubarjevo pismo. Tako daleč ni šel noben pravopisec več. Tudi vse števnike je pisal skupaj: štiritisoč. — Razločevanje med svetlordeč, živordeč: kričeče rdeč je vpeljal SP 20, češ da gre za prave zloženke. Za njim so šli vsi pravopisi do 1950. Vendar dva akcenta pričata, da gre za načinovni prislov, ne pa za enotno barvo. SP 20 in 35 pišeta vse števnike narazen: dve sto pet in trideset, SP 50 je strnil v celoto desetice in enice, SP 62 pa še enico pred stotico zaradi enega poudarka. Enotni poudarek in pomensko tančino, različno od sestavin v besedi, so upoštevali pravzaprav vsi pravopisi po 1920, vendar često niso bili dosledni, včasih pa se je uprla raba. Tako je v marsikaterem primeru najboljšje priznati dvojnice.

V naslednjem bom podal nekatere besede in rekla, ki so ob njih pravopisi močno omahovali; menda so skušali slediti rabi:

Levec	SP 20	SP 35	SP 50
	+ aprilovo vreme		aprilovo: aprilsko vreme
+ butica	+ butica	butica	butica in betica
butlja, buteljna	buteljna		
+ cela vas, + cel dan		cel dan = ves dan	
+ cenik	cenik		
	+ cilj	cilj, smoter, namen	cilj (v športu)
+ čedalje	čedalje		čedalje, čezdalje
+ dihur		dihur	
doli	doli in dol	doli : dol	
+ gospejni	gospenji in gospejni		
hkratu in hkrati			hkrati
	+ imeti (morati)	imeti = morati	
+ jenjati	+ jenjati	jenjati	
	+ ješprenj	ješprenj, slov. ječmenka	
	+ jutrov	Jutrovo	
klavnica	klavnica		
kmetiški, kmetski	kmetiški, kmečkji		
	+ kovček	kovčeg-a	kovček-čka
	laži — = slutvo	lažimodrijan	lažni modrijan + laži
	+ magari	magari	* magari
	+ je moč reči	je moč(i) reči	môči in mòč
+ narava	bolje priroda	narava	narava in priroda
+ nečimeren	ničemuren in ničemrn	ničemuren — nečimrn	
nikdo	nihče in nikdo		
	+ par dni		* par dni
+ prižnica		prižnica	
+ pritiklina		priteklna	pritiklina
piskor (+ piškur)	piškur		
	reservat	rezervat	
sejem in senjem		sejem in semenj	
solnce	solnce	sonce	
starejšina		starešina	+ starejšina
skrajnji čas	skrajni čas		skrajnji čas
zmisel	zmisel in smisel	smisel	+ zmisel
šator	šator in šotor	šotor	
telog (+ teloh)		teloh	
tjulenj-a	tjulenj-à	tjulenj-nja	
ujma (+ ujma)			ujma
varih, varuh	varuh		
		+ vlogo igrati	vlogo igrati (tudi preneseno)
	+ v obraz vreči	v obraz vreči	

Že ti zgledi spričujejo, da jih v pravopisu skorajda ni stvari, ki bi jih lahko imeli za nepremakljive, nedotakljive. Vendar je opaziti nekatere smernice, po katerih gre razvoj. Ena med njimi je prav gotovo bližanje govornemu jeziku. Vsekakor je zaželeno, da bi tudi v pravopisu vladala vsaj relativna stalnost. Menim, da bi se ti osnovni načeli dali uskladiti vsaj za omejeno razdobje. Že vnaprej je treba opozarjati na pojave, ki se zdijo neustaljeni, da jih bo pišoča javnost lahko spremljala in se bodo sestavljalci nove izdaje lažje odločali. Le-ta naj bi izšla takrat, kadar bi se nabralo dovolj novosti in sprememb, vsekakor pa ne prej ko v 20 letih. Naj že zdaj opozorim na nekatera pereča vprašanja:

1. Čudno je videti, da noben novejši pravopis ne ve povedati o besednem redu niti toliko, kolikor Levčev. Skrajnji čas je že, da se po izvrstnih Murkovih, Škrabčevih in Breznikovih razpravah ustanovijo zakoni slovenskega besednega reda.

2. Že od 1902 velja Tominškova obsodba Urše Plut, češ da je po laškem vplivu, zanesli da so jo v prvem desetletju pisci iz Goriške, razširili pa juristi s svojim brezosebnim izražanjem. Dosti jih je, ki Tominškovih izvajanj ne priznajo, še več pa takih, ki tako izražanje ljubijo. Kaj naj napravi slovníčar, kakor da ostane pri starem, dokler vprašanje ni razčiščeno.

3. V pravopisih se nenehno ponavljajo nekatere stalne prepovedi, ker so brez moči proti vsakdanji rabi. Vzemimo za zgled znani deležnik *zaželjen*, nastal po naslonitvi na željo. Ramovš ga je redno pisal in v SP 35 celo priznal, a čez leto in dan ga je preklical. Podobno lahko rečemo o oblikah *oskubiti*, *oskubljen*, ki so nastale s prehodom v četrto glagolsko vrsto. Če so danes že obveljale narečne oblike *dihur*, *piškur*, *kmečki*, *pljuvajte* za pravilne *dehor*, *piskor*, *kmetiški*, *pljujte*, potem bi mogoče še katera utegnila najti milost. Tudi bi se lahko kdo opogumil in povedal, da nimamo dobrega nadomestka za vse pomene glagola izgledati.

4. Oba zadnja pravopisa sta se ustavila na pol pota pri trpnem deležniku neprehodnih glagolov. Dovoljevati *raščen* in prepovedovati *obleden* ni dosledno. To vprašanje je treba rešiti v celoti. Tudi bodo morali prihodnji pravopisci nenehno paziti, kako se obrača raba nekaterih predpon.

5. Nazadnje še vprašanje, ki se mi zdi za prihodnost silno važno: kaj bo s tvorbami, kakor mesopromet in pod. Moč germanskih zloženk je silovita celo v romanskih jezikih, ki so jim popolnoma tuje, kaj šele pri nas! Lahko se smejemo posameznim spakam, a zaradi tega nevarnost ni nič manjša. Uklonili smo se že pri kinodvorani, C vitaminu, a-osnovah in pri mnogih drugih. Kako daleč torej?!

Stanko Škerlj

O „PLEONASTIČNIH NIKALNICAH“ V SLOVENŠČINI *

Pleonastične imenujemo tiste nikalnice, ki so, gledane s stališča logike, v svojem stavku odveč: vsebina (odvisnega) stavka, v katerem stojé, je namreč statuirana ne kot zanikano, temveč kot pozitivno (dasi ne vedno ostvarjeno) dejstvo, dejstvo, pri katerem je treba računati z njegovim obstojem, ne z ne-obstojem. »Bojim se, da [on] ne bi umrl« ima v slovenščini pozitivno, zelo (čeprav ne docela) enakomiselno inačico: »Bojim se, da bo umrl« — o razliki med obema gl. niže — in se dá parafrazirati tudi s substantivom: »Bojim se njegove smrti«; ravno to, da je objekt glavnega glagola lahko izenačen z afirmativno postavljenim substantivom, je še en dokaz, da je s stališča logike nikalnica nepotrebna (kadar ni celó motéča, neumestna). Drug primer: »Ne bom odšel, preden se *ne* vrneš«; odločilen za moj odhod je pozitiven dogodek, njegov povratek: »Ne bom odšel pred tvojim povratkom«. Dejansko se v določnem kontekstu lahko reče tudi brez nikalnice: »Ne bom odšel, preden se vrneš«.

* Uredništvo je želelo ponatisniti ta članek, ki je prvotno izšel v zborniku »Studi in onore di Ettore Lo Gatto e Giovanni Maver«, ker je v tej publikaciji pri nas le malo dostopen.

Odkod torej v teh in drugih primerih ta logično odvečna nikalnica? Problem je v bistvu psihološki. Zato je tudi lasten mnogim jezikom. Prav tako pa je naravno, da so, pri tako labilni splošni podlagi, med posameznimi jeziki razlike. Te razlike so lahko znatne in značilne, tako da njih primerjava pomaga osvetliti razne strani pojava in s tem prispeva k rešitvi celotnega problema. Zato utegne biti koristen tudi opis rabe pleonastične nikalnice v slovenskem jeziku. — V našem kratkem članku ne bodo zajeti vsi tipi rabe, ki so v slovenščini možni. Toliko pa bo, da bo — gledé tistih tipov, ki jih bomo obravnavali — naš jezik za silo karakteriziran in da bo stanje v slovenščini lahko služilo za primerjavo z rabo v drugih jezikih.

Ne bomo se tókrat mudili pri anakolutih, pri očitno površno, nepremišljeno koncipiranih periodah, ki jih širši uzus ni sprejel — čeprav so anakoluti mnogokrat ne samo psihološko, temveč tudi lingvistično zanimivi in poučni. Videli pa bomo, da tudi pri primerih, ki vsekakor sodijo pod našo lupo, nikalnica ni vedno enako »odveč«. — Poskusimo izvesti nekakšno grupacijo primerov; to je za preglednost razpravljanja nujno.

Mnogo jezikov pozna za glagolom *bati se* in sorodnimi izrazi konstrukcije, ki na prvi pogled logično niso jasne in v katerih stoji nikalnica, čeprav gre za bojazen pred docela pozitivnimi dejstvi. V slovenščini poznamo za glagoli *bati se*, *biti v strahu*, *plašiti se* in pod. dve konstrukciji, ki sicer nista popolnoma identični, ampak vendar ustrezata v bistvu isti psihični situaciji: »Janez se boji, da bo brat umrl« in »Janez se boji, da mu brat ne bi umrl« (ali tudi: »... da mu brat ne umre«). Razlika med smisloma obeh konstrukcij je ta, da v prvem primeru »Janez s strahom pričakuje, da bo brat umrl«, v drugem pa »vidi možnost, da bi lahko umrl«. Objekt bojazni pa je v obeh primerih pozitivno grozeča stvar: bratova smrt; Janez se v obeh primerih boji, da brat bo umrl, ne, da ne bo umrl. Zato se nikalnica odločno zdi neumestna. — Slovenščina ima še tretjo konstrukcijo: z nikalnico, ampak tu je nikalnica umestna in smisel jasen: »Bojim se, da ne bo deževalo« pomeni nekako: »Potreben bi bil dež, toda s skrbjo vidim, da ga verjetno ne bo«. Bojim se torej nečesa negativnega: nedeževanja.

Znano je, da tudi latinščina pozna za temi glagoli dve konstrukciji, éno z negacijo (*ne*), drugo brez nje (*ut*). Toda odnos med latinskima tipoma ni isti kot odnos med slovenskima; obe prvi dve slovenski konstrukciji ustrezata, več ali manj, latinski z negacijo. Latinska brez negacije pa je pomensko enaka slovenski tretji konstrukciji, z negacijo in glagolom v futuru: »Timeo ut pluat« = »Bojim se, da ne bo deževalo« (a želel bi, da bi deževalo).

Zakaj je v slovenskem primeru »Janez se boji, da brat ne bi umrl« nikalnica? V latinski gramatiki se enako presenetljivi *ne* (»Timeo *ne* pluat« ,bojim se, da bo deževalo' ali ,bojim se, da ne bi deževalo') navadno tolmači z relativno samostojnostjo »odvisnega« stavka; imeli bi pravzaprav dva glavna stavka: afirmativnega »timeo« in voluntativnega (optativnega) »ne pluat«. Ne verjamem, da bi se dalo slovensko »Janez se boji, da brat ne bi umrl« (ali ekvivalentno »Bojim se, da ne bi deževalo«) enako razložiti. Vendar počakajmo z razlaganjem, dokler ne vidimo naslednjih skupin fraz, ki imajo kot dopolnilo stavke z bolj ali manj odvečno nikalnico.

Vredno pa je omeniti, da za *negiranim* »bati se« v odvisnem stavku ni nikalnice: »Janez se *ne* boji, da bi brat umrl«. — Še zanimivejše je, da nikalnica tudi ne stoji, če »bati se« pomeni ,domnevati z neodobravanjem': »Bojim se, da se motiš« (= ,Domnevam — in žal mi je — da se motiš'). »Bojim se, da se *ne* motiš« bi v ne-

skrbnem govoru moglo imeti isti smisel; vendar pa praviloma pomeni: 'Bojim se, da imaš prav', z drugimi besedami: nikalnica nikakor ni odveč, temveč ima svojo polno vrednost.

Zatem bi obravnavali skupino glagolov, ki izražajo kako dejanje, ki je naperjeno proti temu, da se drugo dejanje ostvari: *prepovedati, braniti (zabraniti), odsvetovati, preprečiti, upirati se, boriti se proti (temu da...)*, in pod. »Poskusil je preprečiti, da ne bi fant prihajal k hčeri v vas« se sliši danes pogosteje nego »Poskusil je preprečiti, da bi fant prihajal...«, ali »...«, da fant prihaja...«. Jasno pa je, da je drugo logičnejše: kar se skuša preprečiti, je, da bi fant prihajal, preprečiti prihajanje, nekaj pozitivnega. — »Ogibal se je, da se ne bi srečala samá«: naravno, da se je ogibal srečavanju — nikalnica je torej odveč.

Tu je treba paziti na nekatere nianse. Če bi imel kdo razlog, formulirati stavek takole: »Ogibal se je temu, da bi se sama srečala«, bi bil bolj nagnjen, izreči odvisni stavek brez nikalnice.¹ V čem je rahla razlika? Če govoreči najprej zajame dopolnilo s kazalnim zaimkom v neutru ali pa s substantivom obče vsebine (na pr. »ogibal se je možnosti«), potem predstavlja stavek z da eksplikativni stavek: »to (ali: možnost), da bi se srečala«; če pa vmesni člen — deiktični zaimek ali pa »referenčna« beseda — izostane, ima odvisni stavek mnogo bolj voluntativni značaj, dasi je formalno tudi komplementarni stavek: »ogibal se je, da se ne bi srečala sama«, »skušal je preprečiti, da fant ne bi prihajal«. Voluntativni karakter je posebno jasen, če je odvisni stavek konstruiran z naj namesto z da: »Mislite, da sem nápak naredila, ko sem mu branila, naj ne odpove službe?« Tudi tu je to, kar je žena možu branila, nekaj nezaničnega, pozitivnega: branila mu je(to), da bi odpovedal; formulirano pa je v citiranem primeru z nikalnico, kakor da je uvodni glagol »prigovarjala« ali »rekla« mu je, naj ne odpove. V istem tekstu stoji tudi tale stavek: »Moral ji je prepovedati, naj ga ne hodi popoldne čakati...«; z naj na začetku moti nikalnica nekoliko manj — čeprav je v bistvu vsekakor pleonastična — kot bi motila, če bi bil da na začetku (»... prepovedati, da ga ne hodi čakati«). Razlika utegne biti v tem, da so stavki z naj samostojnejši nego stavki z da, saj naj lahko uvaža tudi pravcate glavne stavke. Vsebinska, tukaj voluntativna in hkrati negativna, torej prohibitivna, se naravno izrazi z negacijo. Za glavnim stavkom je nekaka cezura, stavek z naj je še na pol samostojen in samostojno izraža prepoved, zabranjevanje in podobno z nikalnico, čeprav je res, da dela glavni glagol, čigar dejanje samo (*preprečiti, prepovedati, upirati se*) preprečuje, ovira ali onemogoča dejanje odvisnega stavka, nikalnico v le-tém odveč. (Razlaga s cezuro med obema stavkoma ima svojo analogijo v tradicionalni razlagi latinske konstrukcije *timere ne...* [cf. gori].) — Nekaj cezure se čuti tudi pri nekaterih primerih z da, ali ne pri vseh. Gledé tesnosti povezave je razlika med »možnost, da padeš« (kjer je vejica, ki jo predpisuje slovenska normativna slovnica, resnično nesmiselna) in »pazi, da ne padeš«. V primerih te druge vrste — vzemimo: »Vari se, vari se, ... de mati ne bode le-tu zvedila, ...« (Janez Svetokriški, *Sacrum promptuarium* [1691—1707], ed. Rupel, str. 22) — je nikalnica strogo logično odveč (»varij se tega, da bi mati zvedela«), ampak je razumljiva. Hkrati je res, da je v tej drugi vrsti zveza med stavkoma manj tesna: stavek z da ni eksplikativni stavek, niti pravi objektni, temveč ima finalno-konsekutivno, torej v globini voluntativno primes. V nadaljevanju te misli bi si lahko posku-

¹ Vendar je danes tudi v takih primerih možna nikalnica, kakor dokazuje takle stavek, vzet iz dnevnega časopisa: »... borijo se proti temu, da šoferji ne bi pili oziroma da ne bi vozili pijani«. Logičnejše bi bilo brez nikalnice, toda ideja »naj šoferji ne pijó« je preponderantna in potisne logiko v stran — zlasti v nekontroliranem živem govoru.

malomestna lahkoživka, tam vaški razuzdanec), kar pa se po drugi strani spet sklada z okoliščino, da je v tej zgodnji, objektivnejši Prešernovi baladi osebno izpovedni oziroma avtobiografski moment le obrobnega pomena, v samem tekstu le rahlo nakazan ali pa je bil sploh šele pozneje eruiran (Dolenčeva Zalika, svak Vovk). Vendar pa je ljubezensko izživljanje obeh baladnih junakov prikazano kot kršitev veljavnih moralnih načel, končna katastrofa z demonskim bitjem kot njenim povzročiteljem pa nastopi obakrat kot kazen za to kršitev. Tudi takšne razsnove — s katastrofo kot kaznijo oziroma zgolj eksogeno, v junakovi intenciji povsem nepredvideno katastrofo — poznejša Prešernova balada ne pozna več, sam motiv kazni pa se v nekatastrofalnem razpletu pojavlja tudi v njegovi romanci, a tudi tu le v predjulijini dobi (za žensko prevzetnost in moško nezvestobo v *Turjaški Rozamundi* in *Romanci od Strmega grada*).

Če je pred Julijino dobo balada Prešernu predvsem pripovedna, mu je poslej kljub vsej pripovedni objektivizaciji že pretežno in povsem očitno izpovedna pesem ter kot taka celo bistveno dopolnjuje njegovo sočasno ljubezensko liriko, po drugi strani pa tudi vrsto njegovih izpovedi o pesniku in pesniškem poslanstvu. Junak njegove balade se nam v tej fazi razkriva kot bolj ali manj očitni pesnikov dvojnik, najsi že nastopa naravnost kot »pevec«² nesrečne ljubezni (*Prekop*, *Neiztrohnjeno srce*) ali kot nesrečno zaljubljeni alegorični »ribič«³ (*Ribič*) ali pa kot »mladenič«, čigar nesrečna ljubezen niti ni zgolj subjektivno pogojena nevrčana ljubezen, marveč romantično silna, nepotešljiva bolečina za umrlo ljubico (*Zdravilo ljubezni*). V slednjem se ta balada doživljajsko sicer odmika od Prešernove »nesrečne ljubezni«, zaradi česar pa ni njena izpovedna podstat nič manj očitna in živa, saj se izpričujejo v njej prav iste bistvene poteze kakor v ostalih treh Prešernovih baladah tega razdobja, to je izrazita izpovednost, še prevladujoča, a povsem negrozljivo prikazana fantastika ter nov značaj in nova vloga ljubezni in smrti v baladnem dogajanju: tam preprosta, a z veliko »vero v sebe«⁴ prežeta lahkoživca, ki jima je ljubezen le mikavna igra in slast, smrt pa ju zatne kot povsem iznenadno, z grozo in vitalnim odporom sprejeto izničenje njunega obstoja — tu pa štirje nesrečni, spričo brezupnosti svoje velike ljubezni do dna prizadeti zaljubljenici, ki se v sveto-bežnem iskanju »zdravila«⁵ svoji življenjski nesreči ne le ne strašijo smrti, marveč jo kot rešiteljico iz svojih stisk celo samovoljno priključijo (*Prekop*) ali vsaj s svojim ravnanjem izzovejo oziroma pospešijo njen nastop (*Zdravilo ljubezni*, *Ribič*, *Neiztrohnjeno srce*). Vendar pa tu ne smemo prezreti pomembne razlike med prvima in slednjima dvema baladama. V prvih dveh, ki sta poleg *Krsta* in *Dem Andenken* najvidnejši dokument velike Prešernove življenjske in ljubezenske krize v prvih letih po Čopovi smrti, ne kaže pesnik nikakršnega kritičnega distanciranja do svojega baladnega junaka ter izpoveduje svoj obup s popolno — v *Prekopu* celo do skrajnosti potencirano — svetobežno konsekvenco, hkrati pa tudi jasneje kakor v svoji sočasni lirski poeziji, kjer se nam to, kar je v obeh baladah pripovedno objektivizirano, le rahlo nakazuje v zaključku pesmi *Kam?* («in da ni mesta vrh zemlje, kjer bi pozabil to gorje!»). Nasprotno pa se pesnik v zadnjih dveh baladah, s konca Julijine dobe ter s konca svojih ustvarjalnih let, nasproti ravnanju svojih dveh junakov, najsi v bistvu prav tako svojih dvojnikov, bolj ali manj ograjuje, v *Ribiču* šele z zaključnim svarilom, v *Neiztrohnjenem srcu* pa že s samim idejno etičnim bistvom pesmi. Preden pa preidemo na поблиžjo obravnavo te balade, se moramo zaustaviti še pri razvrstitvi Prešernovih balad v Poezijah.

V tej zvezi bodi najprej poudarjeno, da je Prešeren sam s svojimi izrečnimi oznakami v prvih objavah (oz. v rokopisu) teh pesmi skoraj dosledno diferenciral balado od romance. Tako sta izmed 12 (oz. z Lenoro 13) pesmi zadevne razdelka

v Poezijah le dve ostali brez posebej izpričane tovrstne oznake: *Orglar*, ki ga je pesnik v prvi objavi (N 1845) označil kot legendo, in *Neiztrohnjeno srce* kot tu prvokrat objavljeno. (Prvo objavo je šele v Poezijah doživela sicer tudi *Ženska zvestoba*, toda zanjo — kot »romanco« — se je ohranila pesnikova oznaka v rokopisu, gl. Iz Kastelčeve zapuščine, str. 22.) Toda z razvrstitvijo v Poezijah je Prešeren tudi te dve pesmi dokaj razvidno opredelil, vključujoč vsako v okvir druge zvrsti, se pravi prvo med romance, drugo med balade.

Razgled po kompoziciji razdelka Balade in romance nam pokaže, da je Prešeren v strnjem zaporedju porazvrstil zgolj balade, saj je z njimi pretrgal započeto vrsto romanc ter izoblikoval naslednje zaporedje: 5 romanc + 6 balad + 2 romanci. Nadrobnejši kompozicijski razbor tega razdelka pa hkrati opozarja ali vsaj daje misliti na neke razloge, ki so pesniku narekovali že omenjene odstopne od kronologije nastanka teh pesmi, in še posebno balad. Ker v razdelku vseskozi prevladuje bolj ali manj izpovedno pogojena ljubezenska tematika, se zdi upravičena domneva, da je Prešeren tu porazvrščal z mislijo, ubrati svoje balade in romance v nekakšen vsaj v grobem tudi avtobiografsko veren ljubezensko doživljajski lok s tremi razvojnimi fazami:³ 1. mladostno z začetno šaljivo in sploh lažjo romanco (*Hčere svet, Učenec, Dohtar, Turjaška Rozamunda, Judovsko dekle*; slednja sicer iz 1845, a z doživljajsko osnovo v l. 1828); 2. osrednjo, baladno tragično fazo z vsemi baladami (razen *Ponočnjaka*), razporejenimi z več kronološkimi odstopi (*Zdravilo ljubezni* je postavljeno na prvo mesto pač kot edina pesnikova balada brez sleherne romantično baladne fantastike ter kot taka primerna za prehod od »stvarnejše« romance k baladi. Za njo slede — interno kronološko ustrezno, le da je pri prvi odločal seveda zgolj ozir na skupno lokacijo balad — *Lenora, Povodni mož* in *Prekop*, medtem ko je bilo *Neiztrohnjeno srce* uvrščeno pred kakih osem let starejšega *Ribiča* in takoj za deset let starejši *Prekop*, a brščas ne samo zaradi ožjih notranjih in metričnih zvez s slednjim, kakor se sicer misli); 3. v zadnji fazi se nekdanje tragične napetosti pozgube — prej je »zdravilo ljubezni« bila smrt, zdaj »zdravnik je čas« — in zopet prevlada romanca: ta faza pa je tu predstavljena le z dvema tekstoma, z *Žensko zvestobo* in legendarno romanco-parabolo *Orglar*, medtem ko je pesnik dve drugi kmalu zatem nastali romanci (*Sveti Senan, Numa in kanarček*) objavil šele v KČ V, eno, že omenjeno *Judovsko dekle*, pa pritegnil k romancam prve faze. Oporiti pa velja, da je na konec razdelka postavljeni *Orglar* dobil tako — ter v skladu z zaključki tudi vseh drugih razdelkov Poezij do *Krsta* — hkrati še posebno funkcijo neke zaključne Prešernove izpovedi o sebi kot pesniku oziroma o pesniškem poklicu gl. po razdelkih: I — *Pevcu*, II — *Orglar*, III — *Glosa* kot zadnja od daljših pesmi in *Pričujoče poezije* kot zadnji epigram, IV — *Gazele* 7, V — sonet *Matiju Čopu*). Ker pa sta v razdelku Balad in romanc dva teksta, ki predstavljata pomembno Prešernovo izpoved o pesniškem poklicu, bo treba v nadaljnjem upoštevati tudi vprašanje, kako da je pesnik na to širše kompozicijsko tako poudarjeno mesto postavil *Orglarja* in ne *Neiztrohnjeno srce*, ki se sicer označuje kot njegova »labodja pesem« (Vidmar) ali kot njegov »poetični testament« (Slodnjak). In če se je že odločil, da razdelka ne zaključi z baladami ter s to labodnico in zadnje nastalo balado, kako da tudi v okviru samih balad ni postavil na zaključek *Neiztrohnjenega srca*, temveč toliko starejšega *Ribiča*.

Po svoji zgradbi je naša balada — kot edina Prešernova — sintetično-analitična Pripoved, že metrično in glasovno pomenljivo zastavljena (Grōb kōpljējo, dā ...), se

³ Kronološko skoraj povsem dosledna pa je razvrstitev njegovih ljubezenskih sonetov v V. razdelku, le da zgolj s prvima dvema fazama (prvih 5 in 26 Julijinih sonetov), vtem ko bi v sonetu ne več realizirana tretja faza imela svoj epski korelat v poznejših romancah, lirsko nadaljevanje pa v vrsti ljubezenskih »pesmik I. razdelka.

že v 1. kitici zaplete z vznemirljivim čudežem (popolnoma ohranjeni obraz in truplo) in po novem, še osupljivejšem čudežu v 3. kitici (groteskno preživelo srce) se pred zbrano družbo pogrebcev imperativno sproži vprašanje o osebi tam pokopane. Pod mahom razkriti napis to sicer pojasni, toda zgolj v svetniške čudeže verujoča družba dogodka ne more uskladiti z osebnostjo nevernega pesnika Dobroslava ter zavrne z napisom izpričano identifikacijo. Oglasi pa se »star mož« z razlago, ki obenem z dodanim nasvetom posega v samo idejno etično jedro te svojevrstne balade. Vendar pa smisel te razlage oziroma dogodka samega ni tako enoumen, kakor se večkrat misli in na kakršni osnovi je naslov te pesmi postal že nekakšen ustaljen simbol, ali konkretneje: čudež preživelega pesnikovega srca po eni strani res pomeni — in na to meri že prvi čudež — poveličanje pesnika in poezije (»svetost ne, pesmi večne mu branijo trohnet«)⁴ pred konservativno, amuzično družščino, toda po drugi strani je to mrtvo-živo srce hkrati grotesken, protinaraven absurd (mrtvo v funkciji živega; brez zveze s pripadajočim organizmom delujoči organ) in kričeča negacija pesnikovega posmrtnega »miru«. Kot tak pa predstavlja ta čudež tudi prav nasprotno — to je pač svojevrstno »kazen«⁵ za poznejšo Dobroslavovo pesniško pasivizacijo, kajti sicer bi tudi njegovo, kakor po smrti sleherno človeško srce, »upokoj'le groba globočine«. Vendar pa pri tem ne ostane in človeško razumevanje, katerega pobudnik je »stari mož«, oziroma v tem smislu napravljeni poseg, »razplatenje« pesnikovega srca, dovede do tretjega in zadnjega čudeža, ki izzvenj v »odrešenje« in končno, panteistično ubrano spravo pesnikovo z »užaljeno« naravo in njenimi ustvarjalno inspirativnimi močmi. In ta čudežna potrditev podane razlage pomeni hkrati tudi novo afirmacijo dotlej pozabljenega, nerazumljenega pesnika pred prizadeto družbo. Tako gre tu pravzaprav za dvojno posmrtno spravo, kajti pesnik Dobroslav s svojim molkom ni kršil le zakonov narave, marveč tudi tisti nadosebni imperativ pesniškega poslanstva, ki ga je Prešeren sam v svojem delu sicer vseskozi in tudi družbeno kritično izpričeval ter se z njim celo reševal v svojih življenjskih krizah: *Glosa — Pevcu — Orglar* idr. V svojem idejnem jedru se torej balada usoglašja s temi pesnikovimi izpovedmi ter jih še dopolnjuje in pogloblja, saj je Dobroslavovo ravnanje v ljubezenski nesreči, ki jo je doživel, v smislu pesnikove ideje napačno, po drugi strani pa se v življenjski zgodbi tega Prešernovega baladnega junaka nedvomno krijejo tudi še druge, osebnejše prvine. V tem smislu pa je balada predvsem retrospektivno izpovedna ter se kot taka res ožje veže na *Prekop*, kakor je deloma nakazal že pesnik sam s svojim kompozicijskim postopkom in kar se v zvezi s to problematiko že tako upošteva (Vidmar npr. vidi v tej baladi »dvojnik« *Prekopa*, Slodnjak njegovo »optimistično« oziroma »svetlo, prepesnitev«). Na preteklost oziroma na zvezo s *Prekopom* pa kaže tudi okoliščina, da tedaj 45-letni pesnik govori v *Neiztrohnjenem srcu* o »mladeniču« (kakor v *Prekopu* o »mladem pevcu«), kar v zvezi s samo vsebino upravičuje domnevo, da se je Prešeren tu zazrl nazaj, v svojo osrednjo in tedaj pač že kot »mladostno« občuteno ljubezensko dobo ter je iz svoje časovne in kritične distance ustvaril novo, tem življenjskim premikom ustrezno varianto balade o nesrečno zaljubljenem pesniku.

Govoriti o »varianti«, »dvojniku« ali »prepesnitvi« pa se ne zdi upravičeno le spričo istega izhodišča obeh življenjskih usod (ob sicer različnem, tam sintetičnem, tu analitičnem prijemu), marveč tudi zaradi podobno antitetičnega premika iz za-

⁴ Podčrtano tudi z metričnim odstopom, sosledjem treh poudarjenih zlogov (»svetost nê, pésmi . . .«), ki je edini tovrstni primer v vsej baladi.

⁵ Prim. Kastelčev opomin Prešernu: »... Pogosto pa snuje naj pesmi srce, da v krilu ga mirnem preveč ne — teže.«

četne v zaključno situacijo (*Prekop*: »mlad sloveč pevec« — po biričih pokopan »k tolovajem«; *Neiztrohnjeno srce*: popolna integriteta pesnikovega trupla — »da kaj zagrebsti ni«), dalje zaradi deloma istega prizorišča (pokopališče) in še posebej spričo dokajšnje podobnosti v tipologiji in grupaciji v obeh baladah nastopajočih oseb: v ospredju obakrat trojica (pesnik — »prevzetna deklica /Severa/« — »mašnik«; pesnik — »prevzetna gospodična« — »star mož«), ki v njej zadnje imenovani posreduje važno spremembo v pesnikovi posmrtni usodi; v obeh primerih še množica, ki zavzema različen, tudi spremenljiv, a večidel enoten odnos do pesnika (v prvi baladi najprej »ljudje«, zbrani za pesnikovim pogrebom, pozneje »mrlički«, zvečine sovražni mednje pokopanemu pesniku, v drugi baladi »pogrebci«, sprva pesniku enodušno ter iz istih razlogov neprijazni kakor mrlički v prejšnji pesmi, zatem molče uklanjajoči se drugačni, pesniku prijazni misli »starega moža«). Kljub tem podobnostim in isti kitici pa se baladi, kakor je bilo v neki zvezi tudi že omenjeno, hkrati močno razhajata, le da se bistveno razideta pravzaprav šele v posmrtni zgodbi obeh pesnikov. Kajti v primeri s pesnikovim samomorom v *Prekopu* reagira Dobroslav na svojo ljubezensko nesrečo sicer manj radikalno, trpneje, vendar s svojim pesniškim molkom in »vnemarnim«, »razuzdanim« življenjem v bistvu prav tako samozanikujoče ter tudi še mlad umre. Tako sta si njuni življenjski poti dejansko mnogo bližji, kakor bi se zdelo na prvi pogled, zlasti še, ker kot pesnika oba »odmreta«, in šele v njuni posmrtni usodi se pokaže tisti »optimistični« premik od prve do druge balade. Vendar pa se ob drugem, Dobroslavovem primeru postavlja še vprašanje, ali je pesnikov mrki molk v baladi razložljiv že zgolj iz omenjene idejno funkcionalne zveze (pesnikov »greh« in »kazena« zanj) ali pa ima še druge osnove.

Ker je Prešeren doživljal le prehodna depresivna stanja — ko mu »okamnelo je srce preživo« (1832) ali pa je tožil o »praznem srcu« (1838) — ter kljub občasnim zastojem tudi še vse do svoje smrtne bolezni ni pesniško povsem ohromel, ta Dobroslavova popolna in dokončna ustvarjalna pasivizacija seveda nima prave, dobesedne avtobiografske osnove. Toda ne glede na to zaostritev do popolnega molka, ki se v njem realizira pesnikov »greh«, bi mogla v baladi prikazana situacija:

— *Al' ko si je zvolila mladen'ča družega,
iz prs nobena njemu ni pesem več prišla* —

še najprej meriti na prva pojulijina leta (1838—1840), ki dejansko pomenijo Prešernov vse do njegove bolezni najvidnejši pesniški zastoj. Tudi 1838 izpovedano stanje brez »upa in strahu« ima tu svojo vzporednico v Dobroslavovem življenju brez »joka« in brez »smeha«. Vendar pa tudi ta zastoj, ne glede na drugo pesnikovo dejavnost tistih let, ni bil popoln, sledila pa so spet zelo rodovitna leta ob dozorevanju Poeziji, ko pesnik tudi po novi »nesrečni ljubeznik« (Jerica) nikakor ni utihnil. Toda če kljub temu domnevamo, da je Dobroslavov molčeči pesniški in mračni človeški zaton hkrati tudi (baladno zaostren) izraz Prešernovega zdvajanja pred obračunom o njegovem življenjskem delu, poglobljenega še spričo »brezupa prihodnjih dni« ob slutnji lastnega konca, bi morali po vsem povedanem označiti za le preostro ali vsaj preostro formulirano ter enostransko Vidmarjevo sodbo, da balada »izzveni... v epsko izraženo tožbo o neizpolnjenem pesniškem poslanstvu« (NSD 1954). Prav tako, le da v nasprotni, to je njegovi »optimistični« smeri preenostranska pa je tudi Slodnjakova misel, da je Prešeren v tej pesmi »dal duška... neskončni sreči, ko se je prepričal na pragu naravne smrti, da bodo njegove misli živele po njem in oživljale prihodnje rodove« (SBL 8, 1952). Kajti balada združuje

v svojem jedru pač oboje — afirmacijo in negacijo, pesnikov »up« in »strah«, njegovo »nebo« in »pekel«, »vero« in »nejevero« (*»Tukaj počiva...«*), izzvenci pa v katarzično izmiritev te doživljajske polarnosti. Pri tem pa balada s svojo končno negacijo pesniku že odmenjenega drugega pokopa oziroma novega »prekopa« pomeni hkrati tudi bistveno korekturo *Prekopa*, zlasti kolikor razsnova meri v pesnikovo posmrtno afirmacijo, napovedujoč mu tisto »posmrtno življenje«, ki ga je Prešeren že predtem napovedoval drugim, tako ne samo svojemu pesniškemu predniku Vodniku, temveč tudi Linhartu, Korytku in Hradeckemu (nasl. leto še Čopu). Vsekakor pa je slednji, afirmativni moment v baladi manj očiten in morda tudi izpovedno sekundaren, čeprav je bil, hkrati z nasprotnim momentom, bržčas tudi med razlogi, da Prešeren *Neiztrohnjenega srca* ni postavil na kompozicijsko poudarjeno zaključno mesto razdelka: spričo dejanske »testamentarnosti« te balade se s takšno ekspozičijo pesmi pač ni hotel zdeti neskromen, po drugi strani pa bi bil z motivom pesnikove ustvarjalne pasivizacije kršil enotno ubranost razdelčnih zaključkov, ki bodisi poudarjajo popolno zvestobo pesniškemu poslanstvu (*»Stanu se svojega spomni, trpi brez miru!«* — *»Drugih ne, le te naj poje, dokler da bo v grobu utihnil«* — *»Vendar peti on ne jenja... S tem posestvom brez težave on živi, umrje brez d'narja«*) ali pesnikovo delo (šaljivo) opredeljujejo, poudarjajoč njegovo »krotkost« (*Pričujoče poezije*) ali pa govore o izpovednih in sprostivnih vzmeteh njegovega pesnjenja (*»Jaz pa tebi sami, draga, želel sem dopasti, drugih nisem prašal, kaj se jim po glavi blodi«* — *»Ločitvi od njega mi je hladilo, bila je lek ljubezni stari rani«*).

Iz povedanega je razvidno, da je pri uvrstitvi *Neiztrohnjenega srca* v Poezijah odločalo več momentov, zvezanih ne samo s kompozicijsko zamisljivo samega razdelka, marveč deloma tudi celotne zbirke. Pri tem pa bi že omenjeni ozir na strnjeno skupnost balad sam po sebi še ne bil povzročil, da bi ta pomembna balada ne bila prišla na zaključek razdelka, kamor bi že po kronološkem vidiku sodila. Toda Prešeren je svojo baladno skupino — domnevno iz poprej nakazanih razlogov — vrinil med (kronološko sicer mnogo ustrežnejše razvrščene) romance, ni pa tudi takó pri uvrstitvi *Neiztrohnjenega srca* upošteval kronologije. Zdi se pa, da ta kronološki odstop ne gre le na račun *Prekopa*, kakor se navadno misli, marveč je pesnik najbrž še iz drugih razlogov zaključeval svoje balade s toliko starejšim in »radikalnejšim« *Ribičem*, ki se v njegovi zaključni dilemi dopušča oziroma nakazuje celo nova solucija *Prekopa* (migljaj, da morda »sam pred seboj beži«). Če pa se tudi tu razgledamo širše po zbirki, se nam pokaže presenetljiva skladnost z zaključkom ustreznih (izpovednih) ljubezenskih pesmi I. in V. razdelka: tako odgovarja *Ribiču* v prvem primeru *Mornar* s podobno mračno perspektivo ob koncu (*»Spomin v potopu mine... moj up je šel po vodi, le jadrajmo za njim!«*), v drugem primeru, med soneti, pa *Odprlo bo nebo...*, ki izzveneva v občutje »inferna« (*»brez miru naprej me žene v obupa brezna po brezkončni poti«*). V sonetnem razdelku se ljubezenska pesem s to bolečo disonanco tudi zaključi, medtem ko v drugih dveh razdelkih, ki segata še v pojuljino dobo, sledi še tej dobi ustrezná ublažitev: v Pesmih s trojico objektivno erotičnih tekstov pred koncem razdelka (*Od železne ceste, Zapuščena, Nezakonska mati*), v Baladah in romancah pa z *Žensko zvestobo* in *Orglarjem*. V prvi se nekdanja tragična napetost prevesi v mirno resignacijo in značilno je, da junak-godec še po trikratnem razočaranju v ljubezni ne zgubi veselja do petja in godenja, medtem ko se mirno ironični *Orglar* ob naivno preprosti legendi povzpne v suvereno obrambo ljubezenske pesmi ter v postulat pesnikove absolutne zvestobe svoji pesniški »naravi« in sploh poeziji. S tem zaključnim poudarkom pa je dobil razdelek Balad in romanc sklep, ki se mnogo jasneje od sicer globljeja, a izpovedno

kompleksnega *Neiztrohnjenega srca* usoglašja ne le z zaključnimi teksti ostalih razdelkov do *Krsta*, temveč tudi z najglobljimi ustvarjalnimi gibali tega našega najzvestejšega »pevca ljubeznik in nič manj zvestega »služabnika« poezije in svojega »pevskega daru«.

Vatroslav Kalenić

STILOGRAFSKI ZNAČAJ AORISTA IN IMPERFEKTA V SRBOHRVATSKEM JEZIKU

O aoristu in imperfektu v srbohrvatskem jeziku se je že veliko razpravljalo in pisalo. Pri tem je cela vrsta lingvistično-historičnih problemov dobila svojo rešitev in pojasnilo, v manjšem delu teh problemov pa se pojmovanja znanstvenikov med seboj razlikujejo. Med drugim je relativno malo pozornosti posvečene stilografskim (»stilističnim«) vrednostim, ki spremljajo ti dve jezikovni kategoriji. Vzrokov za to pa ni iskati samo v vplivu starejših slovníc ali v nagnjenjih te ali one znanstvene avtoritete. Posamezna nova lingvistična pojmovanja se v naših sodobnih pedagoških in nepedagoških jezikovnih komentarjih pogosto le sramežljivo prebijajo na svetlo.

Dejstvo, da človek nikoli ne izraža čiste ideje, da vsak jezikovni akt spremlja tudi občutek in da je človek ves udeležen pri izražanju svojih misli, postaja vse bolj aksiom v sodobnem jezikovnem komentarju. Namreč človek kot totalna osebnost v jezikovnem izražanju, človek kot subjekt, ki govori preko jezika participialno o sebi, ne glede na to, o čem govori, v kakšni situaciji in s kakšnim namenom.

Tako gledanje je v novih raziskovanih srbohrvatskega aorista in imperfekta (Petar Sladojević, Milka Ivić) privedlo do odkritja tako imenovanega semantičnega elementa pri teh dveh kategorijah, s čimer je njuna splošna slika izpopolnjena ter razloženi mnogi, doslej nepojasneni detajli. Pri tem je treba obžalovati, da se takšni rezultati zelo počasi vključujejo v praktične jezikovne komentarje.

V teh jezikovnih komentarjih se v glavnem omenja, kako se aorist uporablja »v pripovedovanju, sporočanju, obveščanju, spominjanju, začudenju, jezi, žalosti, v vpraševanju«, dajejo se pa tudi druge, sicer zelo točne pripombe o sintaktični vrednosti aorista. Nikjer pa se ne omenja, da je afektivna vrednost vsebinske situacije odločilna za rabo aorista, pa tudi imperfekta, in da je izbor teh dveh kategorij pogojen v močnem ali vsaj močnejšem doživljanju motiva.

Tako je v nekem jezikovnem priročniku naveden naslednji primer »pripovednega« aorista:

Ne dorekoh. Na domaku sela, na strmu puteljku, konj mi posrnu, sedlo mu skliznu niz vrat, ja se nađoh na tlu. Istukoh čelo, nos i koljeno. Sidoh u mjestancu Bijela.

In še v nekem drugem:

U taj mah neko udari šakom u vrata. Od silne treske ispade drveni mandal, te se vrata širom otvoriše, a vetar s mečavom sunu u kuću i zavila plamenom na ognjištu.

Oba primera pa sta zgovoren dokaz za prejšnjo trditev, da je izbor aorista pogojen v močnem afektivnem doživljanju situacije, ne glede na to, kdo govori, kdaj govori in v kakšni situaciji govori, čeprav je treba seveda razpravljati tudi o teh lingvističnih kategorijah. Mar ni v prvem primeru prikazana kompletna »prometna nesreča«, v drugem pa scena »volkodlaškega in nasilnega vdora«? Obe vsebinski situaciji sta zelo »čustvenik«; njuna »čustvenost« je prevzela avtorja in mu narekovala uporabo aorista kot tiste jezikovne kategorije, ki najbolj neposredno izraža ta kvalitetni odtенок čustvenosti.

Taki so tudi drugi primeri aorista:

Što se to čini sad! Mi za tobom *pristasmo* i s Turcima se *zavadismo*, pa sad ajduci da nam sude i braću našu da biju?
Ko pobi tolikke Turke i *popali* turske kuće i džamije?
Tražite vode, *pomresmo* od žeđi!
Ja evo *padoh* i *povredih* nogu.

Kaj bi se spremenilo, če bi navedene primere aorista zamenjali s perfektom ali futuro (Tražite vode, *pomret ćemo* od žeđi!)? Vsebinska napetost dejansko ne bi bila izpremenjena, toda stališče avtorja do dogodka ne bi bilo v toliki meri subjektivno izraženo. Aktivno doživljanje dogodka bi zamenjala določena indiferentnost, aktivno neposrednost bi prikrila navidezna ali prava mirnost in objektivnost, ne imeli bi torej več pred seboj filma neposrednega dogajanja, ampak filozofsko-objektiven poizkus razmišljanja o dogodkih, ki zdaj iz te perspektive ne vznemirjajo v enaki meri niti avtorja niti — vsaj nujno ne — bralca.

Nisam *dorekao*. Na domaku sela, na strmu puteljku, konj mi *posrnuo*, sedlo mu *skliznulo* niz vrat, ja sam se *našao* na tlu.
Istukao sam čelo, nos i koljeno. *Sišao* sam u mjestancu Bijela.

Aorist je torej preteritalen čas, ki služi za izražanje takšne preteklosti, ki je izpolnjena z močnimi emocijami, preteklosti, ki je relevantna, izrazito afektivna, direktna, razburljiva in živa, preteklosti, ki se najprikladneje izraža z dovršnimi glagoli, s katerimi se poudari sam rezultat dogajanja in pri čemer je način izvršitve dejanja manj važen. Spomin na to preteklost je močan in z izborom aorista daje avtor poudarek svojemu čustvovanju.

Po intenzivnosti drugačen je občutek, ki narekuje uporabo imperfekta:

Oko podneva uzduh *bijaše* svjež, bistar i lagan, kao da te podiže uvis, i nisam čutio težinu vlastitoga tijela. Možda slično *osjećahu* i leptiri što ih je vjetar nosio, te sam ih gledao zavidno, a i ptice koje cvrkućući *obljetahu* oko golih krošanja.
Petnaestak konjanika *jahahu* krivudavim seoskim putem koji vodi u varoš. Napred *idahu* stariji, pa mlađi za njima. *Prolašahu* kroz zelena polja, na kojima *beše* strmina. Ovdewhere *viđahu* se zaorane njive koje su bile uzorane za kukuruz

Z imperfektom se izraža umirjena preteklost, dogodki, o katerih se govori, so izvršeni, čustva so zadržana, nostalgična, pasivna, indirektna, irelevantna, slovesna in dobrodušna. Izbor imperfekta narekuje preišljevanje o dogodku, neprizadetost do preteklosti, kjer ni več tako važno tisto, kar se je dogodilo, ampak kako se je zgodilo. To vrednost imperfekta konkretizirajo trajni glagoli s svojim nedovršenim dejanjem, z dejanjem, ki na prvo mesto postavlja način izvedbe dejanja, medtem ko je sam rezultat dejanja potisnjen v ozadje. Po teh svojih lastnostih ima imper-

fekt veliko stičnih točk s perfektom, ki ga je skoraj popolnoma izrinil. Iz obeh navedenih primerov se lepo vidi, kako avtorji, ki občutijo podobnost in stičnost imperfekta in perfekta, paralelno uporabljajo oba časa za izražanje istega nivoja občutja.

Zaradi take narave aorista in imperfekta je razumljivo, zakaj oba časa v sodobnem srbohrvatskem jeziku izumirata, čeprav to manj velja za aorist kot za imperfekt. Prav v tem je tudi razlog, zakaj se oba časa vendar pogosteje uporabljata v pogovornem jeziku nekaterih pokrajin kot pa v sodobnem jeziku umetniške literature.

Močnejša emotivnost, ki jo izraža aorist, ohranja to kategorijo v večji meri, kot pa ohranja mirna in irelevantna emotivnost imperfekt. Zdi se, kot da naša doba včasih nima niti razumevanja niti potrebe po mirni in irelevantni emociji, ali da vsaj ne prenaša enako afektivne dvojnosti dveh sorodnih jezikovnih kategorij.

Zaradi izgubljanja aorista in zlasti imperfekta so v preteklosti večkrat opozarjali, naj se ti dve kategoriji vsaj umetno vzdržujeta. Bilo je že več pozivov, da je treba aorist in imperfekt uporabljati, ker predstavljata jezikovno bogastvo, dajeta širšo možnost v jezikovnem izražanju in delata stil bolj živ in lepši. Čeprav je to vse res, je šel naravni razvoj obeh časov svojo pot. Dejansko so nekateri hrvatski in srbski pisatelji — večinoma v devetnajstem stoletju — namenoma in hote uporabljali aorist in imperfekt tudi takrat, kadar jih vsebinska situacija v tekstu ni zahtevala ali kadar mera afektivnosti, značilna za ta ali drugi čas, ni bila cilj ali potreba avtorjevega uvrščanja na lestvici emocij. Česta frekvenca aorista in imperfekta takrat ni bila plod neke določene, jasne valorizacije afektov, ampak moda, želja po jezikovnem razkošju, ki je pomenila samo zunanjo jezikovno izobrazbo in raznovrstnost pisanja, ali pa je bila plod metra ali verzifikacije. Značilno je, da pri romantikih naletimo na veliko frekvenco aorista in imperfekta (kot pri pisateljih, ki jih v veliki meri karakterizira »čustvenost« do sebe ali publike), da je pri realističnih frekvenca aorista in imperfekta manjša in da je raba teh dveh časov pri novejših književnikih relativno majhna. To seveda ne pomeni, da sodobni pisatelji niso »čustveni«. Toda zdi se, da direktna konkretizacija čustva, ki se doseže z aoristom ali imperfektom, tista izpostavljenost lastnega gledanja na pretekle dogodke, bodisi aoristna ali imperfektna, ne prihaja več v enaki meri v etični in estetski sistem današnjih književno-umetniških tekstov.

Razumljivo je, da se vsak aorist ali vsak imperfekt v delih posameznih pisateljev ne more enako pojmovati, ker njuna polna vrednost izhaja tudi iz konteksta, v katerega sta uvrščena, in iz situacije, v kateri se nahajata, poleg tega pa vsak pisatelj z njunim izborom kaže še na vrsto drugih elementov, ki pogosto niso nujno zgolj jezikovnega ali vsebinskega izvora. Tisto pa, kar enako velja za vsak uporabljeni aorist ali imperfekt, je njuna stilografska funkcija, ki aktivno sodeluje pri oblikovanju stilnih punktov, in se skoraj vedno vključuje v sistem izraza ne glede na to, ali je njen izvor zgodovinski, formalen ali vsebinski. Današnji bralec ju vedno tako doživlja.

Tako je npr. v naslednjih verzih Avgusta Šenoe literarno-jezikovna manira devetnajstega stoletja, pa tudi manira, ki se organsko vključuje v programsko literaturo Šenoe:

*Htjedoše mu uzde stavit,
Nek povodljiv mirno kroči,
Propeo se bijesan konjic,
Planuše mu strijelom oči.*

(Divlji konjic)

Ta živost aorista, nato pa imperfekta, je ustrezala stilu boja A. Šenoa za nacionalne pravice, njegovemu pojmovanju, da je pisatelj buditelj naroda. Šenoa teži po tesnem, neposrednem kontaktu z bralci; to, kar ga je prizadelo, želi prenesti čimbolj adekvatno na publiko:

- Chevalier! — *zavrisnu* Terezija užasno zgledev o mjesecini lijepo Jankovićevo lice, koji, stojeći poput kamena, *upiraše* sjajne modre oči u ženu.
- Da — odgovori ukratko.
- Kojim pravom *dođoste* amo?
- Onim kojim *pozvaste* Belizara.
- Vi ste sotona.
- Načinite me anđelom.
- Što vas *dotjera*?
- Ljubomor.

(Diogenes)

Toda Šenoa je znal občutiti tudi celotno vrednost aorista:

Pobjegoh ko pijan, ko lud, ko mahnit. *Klekoh* pred boga da molim. Ne *mogoh*. *Padoh* u izbi svojoj na zemlju.

(Seljačka buna)

Tudi pri Silviju Strahimiru Kranjčeviću so aoristi precej pogosti:

Nećeš, *rekoh*, galijote! ... *pokrih* barjak u tom trenu, A ozdo se zrnje *osu*, i po meni i po njemu.

(Naš čovo)

Simo Matavulj podaja z aoristi ritem dogajanja:

Fratar *glednu* na svoj časovnik in *mahn*u put njih rukom, ali kako u taj mah *razjapi* usta od zijehanja, *zastadoše* svi.

(Bakonja fra Brne)

Prav tako tudi Radoje Domanović:

Kola se *zaustaviše* pred jednom prostranom, oniskom i zapuštenom kućom.

(Stradija)

Povečano silo emocije dosega z aoristi Bora Stanković:

Sofka se *pope*. Ispred vrata *vide* samo njegove poredane cipele i već *poče* da drhti.

(Nečista krv)

V naslednjih stihih Vladimira Vidrića so aoristi nosilci glavne teže tragike:

»Tko mi to *kaza*?« — *viknuh*.
A grmlje i bašta *sniva*.
Tek mjesec nad svijetlim rubom
Naglije *hiti* i *pliva*.

(Dva pejzaža)

V »Panu« pričara imperfekt kakor uvertura široko in pomirjeno melanholično spominjanje:

*Svitaše. Još bi tama u lugu.
Pan se ukaza s omašnim mijehom.
On stupi na čistac pod jasiku tanku.
I tu se oglasi smijehom.*

Antun Gustav Matoš kondenzira svojo bolno asociacijo v aoristu:

*Ja vidjeh negdje ladanjski taj skut,
Jer takvo lice ima moja mama.*

(1909)

Pri Antunu Branku Šimiću je imperfekt nosilec blagosti in melanholije:

*Krik!
Ugledaše da su otkrivene
i smijući se pobjogoše naglo ispred mojih očiju za visoke grmove
u vrtu.*

(April)

(Aorist v tretjem verzu spremeni intenzivnost in kvaliteto emocije.)
Milan Rakić v svojem »Božuru« z aoristom konkretizira katastrofo:

*Sve mirno. Tajac. Čuti polje ravno
Gde nekad pade za četama četa.*

V manjši meri najdemo aoriste in imperfekte pri sodobnih književnikih; zlasti je njuna frekvenca majhna v prozi. V poeziji izražanje stopnje prizadetosti še nekako spada v estetsko strukturo:

*I obreh se na snu u peščanom krugu
gde ruši se vazduh*

(Velimir Lukić, Rub)

*Moj susjed bijaše tako učtiv
da trideset i pet godina nije imao djevojke.*

(Stanko Juriša, Moj susjed je mali čovjek)

*Mi na pijesku ležali smo
gledajući kako žuti
prsti vrba rijeku žmahu
lisičice dok nam gržde
prepoizodnosijahu*

(Ivan Slamnig, Mi na podu)

Splošno poudarjeno in osebno afektivno obeležje, ki ga ustvarjata aorist in imperfekt, je seveda treba gledati skozi prizmo teksta in avtorja ter ga povezovati z ostalimi stilografskimi in stilističnimi sredstvi, z estetskimi, etičnimi in historično-genetičnimi pojavi in jim šele nato določiti vsebinsko funkcijo. Končni rezultat takih raziskovanj ni vedno enoten, in tudi ni treba, da bi bil enoten. In če je konkretna estetska ali literarna vrednost aorista in imperfekta v kakem tekstu sporna, pa je njuna splošna stilografska vrednost v kakršnem koli tekstu v današnji jezikovni situaciji nedvomna.

Ocene, poročila, zapiski

NEKAJ NOVIH KNJIG O SLOVSTVU NOB

V

Razpravljati mi je o treh knjigah, ki prinašajo izbor iz del partizanskih pisateljev in pesnikov in iz del padlih književnikov.

O zborniku Čas in zavest bi bil mogel govoriti že vzporedno ob knjigi Toneta Pavčka Iz krvi rdeče. Uredil jo je in ji predgovor napisal Velimir Gligorić. Izšla je v srbsčini v Beogradu, naša Cankarjeva založba jo je nespremenjeno izdala v prevodu Marjana Javornika. Knjiga je predvsem dejanje pietete do padlih jugoslovanskih književnikov, vendar vsebuje poleg kritik in esejev pisateljev, ki so bili udeležniki NOB ali vojne žrtve, tudi dela takih, za katere to ne velja. Po uvodni besedi naj bi zbornik prikazal »udeležbo padlih (!) pri razvijanju marksistične (!) misli v umetnosti in njihov delež v boju demokratskih sil, (vejica v knjigi!) med obema vojnama na področju književne kritike, književne in znanstvene esejistike« (17). Ne bi mogel reči, da to razumem. Neustrezno je knjigo označil tudi Franc Zadravec kot »zbornik esejev in kritik jugoslovanskih marksističnih književnikov, padlih v NOB« (JiS 1961/62, 183—4). V antologiji namreč ne gre samo za književnike, ki so v NOB padli, in ne samo za književnike, ki jih moremo šteti med marksiste. (Govorimo seveda le o Slovencih.)

Knjiga prinaša 34 esejev in kritik 25 jugoslovanskih pisateljev, od tega 6 prispevkov 6 slovenskih književnikov, Kosovela, Borisa Kidriča, Grahorja, Brnčiča, Jarca in Župančiča. Zelo povprečen poznavavec slovenskega slovstva ve, da niso padli v NOB Kidrič, Kosovel in Župančič in da med marksiste ne štejemo Jarca, Župančiča in Kosovela, dasi je bil Kosovel marksizmu blizu. Ohlapnost je vidna tudi drugod. Uvod se, vsaj za slovenski del, giblje na ravnini zelo površne informacije (14—16). Zgolj omenjen je Kosovel. Med »pisec«, »ki so stopali v vrste proletariata« ali ki jih je delavstvo »iz svojih vrst uvajalo v literaturo«, ne vem kako da postavlja Grahorja (če naj seveda navedeni stavek razumem, kakor je napisan). Le o Kidriču govori cel odstavek. Jarcu, ki ga šteje »za svetlega propagandista svobodoljubnega duha« (16), in Župančiču je namenjen po en stavek, o Knjigi drugega pa se piše kar na treh krajih (15, 398 in 403). O slovenskih marksističnih revijah in založbah ni besede. Ohlapnost bi imenoval tudi nekatere spodrsljave v zapiskih o pisateljih, ki jih je na koncu prispeval Branko Peić. Nerazumljivo mi je, da jih je pustil v prevodu prevajavec in pustila slovenska založba. Gre namreč za obče znana dejstva, ki jih ne gre zamenjavati z drugimi, napačnimi. Tako piše knjiga o Jarcu: »Pripadal je naprednemu gibanju Slovenije in je 1941. leta takoj po fašističnem napadu na Jugoslavijo odšel v partizane« (410). V napačno sodbo lahko zavede formulacija o Kosovelu: »Prav tako kot Kette in Murn Aleksandrov je tudi Kosovel napisal zbirko pesmi Pesmi in si z njo zagotovil mesto v slovenski moderni poeziji« (394). Prej smo po uvodu sklepali, da je bil Kosovel marksist, tu beremo še, da je pripadal naši moderni. Tudi sicer je v besedilu mnogo ohlapnosti ali jezikovnih prisiljenosti, v lomljenju in korekturi pa vidna nekoristna naglica.

Antologija Čas in zavest opozarja na potrebo po antologiji naše kritične misli vsaj med obema vojnama ali obče od moderne dalje, tistih, ki so v vojski padli, in tistih, ki niso, tudi nemarksistov, vsaj tistih z liberalne in katoliške levice.

Matevž Hace je, predvsem za kmečke bravce, sestavil knjižico partizanske proze pod naslovom Vojska in ljudje (podnaslov Partizanske povesti). Ob knjigi je vredno pogledati doseданje podobne izbore in ugotoviti njihovo vsebino in sodelujoče pisatelje.

Prva knjiga, ki je po osvoboditvi prinesla leposlovno prozo z motiviko NOB, je bila brošura Beseda iz naše borbe, izdana junija 1945. Vsebovala je šest proz šestih pisateljev, teksti pa so bili vzeti iz osrednjega osvobodilnega tiska ali bili napisani posebej za antologijo. Tekste je zbral pisec teh vrst spomladi 1945 na osvobojenem ozemlju Dolenjske in jih junija 1945 izročil Cenetu Kranjcu. Kranjc je dodal izboru Zupanov Andante patetico, ki je bil za knjižico pred osvoboditvijo obljubljen, pa ne izročen, in je oskrbel natisk. Značilnost proze v Besedi... je torej ta, da je nastala v času NOB in da so jo prispevali neposredni udeleženci NOB. Njen neposredni namen je bil, da takoj po osvoboditvi izpriča leposlovno ustvarjanje na partizanskem ozemlju. Vsi sodelavci so bili leposlovno ali publicistično dejavni že pred vojsko (Brejc v Dejanju, Zupan v Mladici, Mikuz v znanstveni publicistiki, Ciril Kosmač, Ferdo Kozak in Miško Kranjec pa v osrednjih revijah).

Knjiga Iz partizanskih let (1947), ki jo je uredil Josip Vidmar dve leti po Besedi..., pomeni v jedru le njeno razširjeno izdajo. Razen Metoda Mikuža, ki odslej v leposlovju ne nastopa več, imamo tu vse nekdanje sodelavce: Kosmača in Kranjca z novim, Brejca, Ferda Kozaka in Zupana pa celo z istim tekstom. Novih imen je petnajst, vendar so se vsa ta imena pojavljala v naših revijah že pred aprilom 1941. (Nov se zdi Grabeljšek; vendar je tudi on nastopal že pred vojsko, a pod psevdonimom.) Nova imena ne pomenijo v vsakem primeru tudi nove kvalitete. Poleg umetniško uspehih reči stoje namreč v zborniku tudi zelo povprečne in slabe. Vsebinsko je ta proza širša, saj poleg partizanstva obravnava tudi motiviko taborišč, ilegalstva in zaporov. Največkrat ostaja še v mejah zgolj osebnih spominov, ki jih preureja v beletristične zgodbe. Knjiga vsebuje tudi spodbudne reportaže ali le oživlja tuje anekdote. Dogajanje v človeku je domala neznano. Zbornik že izpričuje zadrego pisateljev, ki čutijo potrebo po novem načinu obravnavanja dane snovi, obenem pa še zmerom neko nesproščenost in vezanost, značilni za tista leta.

Skromnejša po svojem obsegu je knjižica Iz bojev za osvoboditev, ki jo je izdala Mohorjeva družba 1949. V primeri z antologijo Iz partizanskih let ima omejen obseg; zato izrazito slabih stvari ne prinaša in učinkuje bolj živo. Izbor ni napravljen po kakšnih svetovnonazorskih vidikih, saj uredništvo pred lastnimi ozkimi bravci brani izbor tekstov, ki da kažejo »enotnost v ljubezni do domovine in različnost v vprašanih pogleda na svet« (6). V knjigi imajo prispevke trije, ki jih v dotedanjih antologijah še nismo srečali. To so Franc Filipič, Kocbek in Udovič. Drugi so še Kranjec, Kosmač, Magajna, Potrč in Prežih. Teksti so vsi nastali po vojni, Kocbek pa priobčuje odlomek iz svojega partizanskega dnevnika. Teksti so osebni in močno dokumentarni.

Bevk, ki je uredil četrto knjigo z vojno tematiko, je to storil že v letih odjuge. To kaže višja raven izbrane proze, novi prijemi v oblikovanju oziroma dojemanju tematike in nova imena. Bevkov zbornik Narod se je uprl (1951) že z obsegom opominja, da se je čas spremenil (prim. Beseda... 80, Vidmar 257 in Bevk nad 500 strani!). Izmed nekdanjih sodelavcev antologij so tu izpadli Brejc in Zupan, ki sta nastopala že v Besedi..., ter Bartol, Grabeljšek, Magajna, Mrzel, Seliškar in Šnuderl. Tako se je torej število pisateljev z vojno motiviko močno skrčilo. Njihov izostanek pomeni, da so pripravljali ali objavljali tedaj samostojne knjige z vojno tematiko ali pa oblikovanja vojne tematike niso več šteli za obvezno (kolikor seveda niso bili vzroki za nesodelovanje čisto zunanji). Novi oblikovalci partizanske ali vojne vsebine so zdaj Bevk, Gradišnik, Boris Pahor in Rebula. Da nismo srečali Bevka v Besedi... in v Vidmarjevem zborniku, je zgolj slučaj, saj je bil vsekakor zmožen, da kadar koli prispeva svoje v obe antologiji. Prav v Bevkovem prispevku Težka pot najdemo stavek, ki dobro označuje bistveno novost proze v tem četrtem zborniku, namreč: »Njen pogled je bil obrnjen v notranjost« (137). Poleg zunanje podobe vojne imamo v prozi iz 1951 poudarjen prav pogled v notranje dogajanje, v duševni svet in v svet etičnih vprašanj. Čas gole reportažnosti in dokumentarnosti je mimo, čeprav ima zbornik še dovolj sledov tako prve kot druge. Obravnavanje površine se umika globljemu dojetanju sveta in človeka. Knjiga ima manj imen kakor Vidmarjeva, kar dokazuje za Vidmarjevo knjigo veliko mero manifestativnosti in dokumentarnosti, v Bevkovi pa smo priče večjega umetniškega prizadevanja in leposlovnega ustvarjalnega hotenja. Poleg Bevka, kakor to sam ugotavlja z navedenim stavkom, pomenijo obrat k človekovi notranjosti zlasti spisi Kocbeka, Kraigherja, Potrča in treh novih, to je Gradišnika, Borisa Pahorja in Rebule. Izrazito poživitev v prijemu vojne motivike prinašata Pahor in Rebula, ki s temperamentom in barvitostjo vključujeta v slovenski leposlovni svet NOB v Trstu in v njegovi neposredni okolici. Trije omenjeni »novi« pa niso novi v slovenskem pisanju. Vsaj dva od treh »novih« v knjigi sta pisala že pred 1941: Gradišnik je nastopal pred vojno vsaj s publicističko, Pahor pa je že tudi sodeloval v naših revijah. Povsem novo ime, če mislimo na predvojni čas, je bil, kolikor vem, samo Rebula.

Deset let po Bevku, ob dvajsetletnici (začetka) revolucije je v Kondorju izdal antologijo vojne proze Bojan Štih pod naslovom Upor (1961). Oblika zbirke in obseg, kakor so ga narekovali založniški oziri, sta seveda knjigo utesnila, čeprav je s tema dejstvoma šlo v korak še urednikovo prizadevanje, da rešuje pri izbiranju tudi estetske zahteve. Antologija prinaša petnajst tekstov petnajstih pisateljev. Urednik pravi o izboru: »vzeta so bila predvsem tista dela, ki so nastala v vojni in kmalu po njej« (258), a dostavlja, da bi morali, če bi hoteli zajeti »vsaj približno vse avtorje, vsa imena, ki spadajo semkaj«, privzeti še Jarca, Lokarja, Seliškarja, Miheličevca, Bartola, Kocbeka, Grabeljška, Cajnkjarja, Rebulo, Godino, Gradišnika, Ribiča, Zupana, Malenškovo in še koga« (258). V izbor so bila vzeta »predvsem tista dela, ki so nastala v vojni in kmalu po njej« (258). V knjigi stoji na prvem mestu Kosmačevo Prebujenje, zdaj drugič v naših antologijah. Končno je

prišel v antologijo vendar že tudi Bor (z Roško ofenzivo iz Slovenskega zbornika 1945), saj mu zaradi reportaže V partizanskem taboru v Slovenskem zborniku v (prvi) zimi 1942 časovno pripada prvenstvo med partizanskimi prozaiki. Novi imeni v antologijah o NOB sta tu Beno Zupančič in Rok Arih. Ponavljajo se teksti, ki smo jih že srečali v izborih, pri Prežih, Magajni, Kranjcu in Bevku. Potrč, oba Kozaka, Šega, Ingolič, Pahor in Kralj imajo druge. A končno imamo v knjigi tudi urednikovo spremno besedo. Razen uvoda v zbornik Iz partizanskih let, kjer je urednik nanizal nekaj občin, predvsem na zavest se nanašajočih ugotovitev, se nobena antologija namreč ni spustila v oznako ali celo sodbo te literature. Tu imamo, čeprav skopo, oboje. Štihova spremna beseda je malone sploh prva resna in tehtna sodba o tej vojni slovenski literaturi, ocena njene vrednosti v moralni in estetski ravnini. Morala bi biti samo širša, polnejša, kakor bi moral biti širši tudi izbor v knjigi. Ta in ona misel bi mogla biti proicirana na širše ozadje.

Hacetova antologija Vojska in ljudje (1961) ima to dobro potezo, da na koncu prinaša nekaj bistvenih življenjepisnih in bibliografskih podatkov o pisateljih, katerih dela prinaša. Vendar je podatkom mogoče tu in tam ugovarjati, ker so ponekod površni. (Prežih naj bi se bil rodil v Kotljah, Prežihova prva knjiga naj bi bile Koroške povesti, enodejanka Velikomestna komedija Ferda Kozaka je postala Enodejanka, Magajna naj bi bil pred vojsko vojaški zdravnik ipd.) Vsekakor je tako in podobno pisanje površnost ter služi v dezinformacijo in ne informacijo. Tu je že tretjič priobčeno Kosmačevo Prebujenje. Dalje je v zbirki še nekaj stvari, ki smo jih v podobnih antologijah že srečali. Nekaj je tekstov vzetih naravnost iz osvobodilnega tiska (npr. Flandrova Borba za most in Kozakova Domovinska trobentica), nekaj iz povojnih objav. Pri izboru imen so upoštevanji tisti ljudje, ki so »na različnih frontah delali med vojno« (5), torej bili neposredni udeleženci NOB. Nova imena so tu Habjan, Hace, Perovšek in Ribič. Opozorilo nanje je vsekakor umestno. Težišče za izbiranje je za urednika bila neposredna dokumentarnost, zvestoba zunanjim dogodkom in mikavna zanimivost. Estetski vidiki niso odločali.

Po pregledu zbornikov vojne proze, ko smo razbirali predvsem njihovo vsebino in tehtali imena sodelujočih, moremo upravičeno izraziti željo in ugotoviti potrebo po širokem izboru, ki bi prinesel vsebinsko in estetsko najznačilnejše in najboljše tekste. Mislim, da nam je potrebna posebna zbirka tekstov neposredno iz vojnih let, iz let NOB, do 1945 in posebna antologija iz let po vojni s tematiko iz vojnega časa. Doslej nobena povojna antologija ne vsebuje vseh, ki so bili neposredni udeleženci dogajanja v letih 1941—45. Ob izboru bomo videli, kateri pisatelji so tedaj doživljali »moška«, kateri »mladeniška« in kateri »deška leta svojega življenja« in kako so ta svoja življenjska doživetja na različne načine umetniško oblikovali. Časi, ki so se že odmaknili, narekujejo tudi poudarjeno razločevanje dokumentarne vsebine in estetsko ostvaritev. Tega nam dosedanje antologije še niso prikazale in posredovale.

Če se obrnemo od proze k liriki, moremo ugotoviti, da je tu pogled mnogo jasnejši. Nekaj izbranih pesmi iz let NOB imamo v Klopčičevih Pesmih naših borcev (redakcija knjžic zaključena julija 1944), pritegniti pa moremo v neki meri še pesemske tekste, kolikor jih prinašata Hrovatinova Partizanska pesem (1953) in Gobčeva Naša partizanska pesem (1959). Kajpada se več, tudi primernega, dobrega gradiva za antologijo partizanske poezije krije še v nepreiskanem osvobodilnem tisku. Antologija partizanske poezije iz vojnih let je nujno potrebna, ker bi bila ne samo bogatejša in popolnejša, kakor je mogla biti Klopčičeva, ampak po svoji notranji moči bolj polna in po izrazni prizadevnosti globlja. Taka antologija bi dokumentirala najširše kulturno ustvarjanje v NOB, nudila vpogled v prizadevanja naših »šolanih«, »poklicnih« poetov, odpirala pa obenem pogled v ljudsko čustvovanje in spontano oblikovanje povprečnega slovenskega človeka. Bila bi zanimiva pobuda za sociološko pretresanje o notranji kulturi čustev, o kulturi besede in ritma v širokih slojih, o odmevih ljudske poezije ter prepevane pesmi 19. in našega veka in tiskane pesmi od Vodnika do Mateja Bora.

V primeri z zborniki in antologijami vojne proze so izbori poezije iz istega časa prav redki. Pravzaprav sta antologiji samo dve, ena v dveh izdajah. Prva je Kri v plamenih, ki sta jo izbrala in uredila Kalan in Vipotnik (1951, razširjena izdaja 1961), druga pa je Lirika upora, ki jo je sestavil in uredil Mitja Mejak. Res je sestavljavcem lirskih antologij na razpolago manj gradiva, tako da se je v njem laže znajti, bistvena razlika pa je v tem, da je naša lirika o ljudski vstaji dosegla višjo umetniško raven od proze in da so obe lirski antologiji izoblikovali pesniki in kritiki tankega okusa in ostrega kritičnega čuta. Svoj kritični čut je izkazal Kalan tudi v spremni besedi (v obeh izdajah Kri v plamenih). Z njegovim visokostnim tonom se v njej ne morem povsem skladati. Vsekakor

pa je bila taka njegova beseda potrebna, da je nekoliko prevetrila s kadilom prenapolnjen tempelj naše partizansčine.

Kri v plamenih se ne omejuje zgolj na vojno liriko. Urednika svoj izbor označujeta kot liriko socialnega protesta in ljudske vstaje in poezija iz NOB predstavlja samo del. Izbrane pesmi zaobjemajo prostran časovni razpon štiridesetih let: po času objave je najstarejša pesem Albrehtova iz 1920, v drugi izdaji pa celo Bevkova iz 1916, zadnje verze pa sta sestavljavca vzela iz Šmitovih in Vipotnikovih knjig 1950, v drugi, razširjeni izdaji pa še iz 1959 (iz Oniča). Pri tako krhki snovi, kot je lirika, in pri tako aktualni poeziji, kot jo vsebuje antologija, je mogoče o obsegu in o izbranih pesmih govoriti iz drugačnega občutja in iz drugačne ocene ter predlagati to in ono, vendar bi ostala kljub temu sodba o antologiji ta, da so tako pretehtane in estetsko ubrane antologije v slovenski literaturi samo izjemne. Lirika, ki se veže na NOB, je tu vključena v ostalo poezijo. Posebej pomenijo obogatitev lirike iz NOB tiste pesmi, ki so tu prvič priobčene iz rokopisov, nastalih v vojnih letih.

Antologiji Kri v plamenih in Lirika upora, ki jo je sestavil Mitja Mejak, ne delata pregraj med pesmimi, ki so nastale pred vojno, med njo in po njej. V resnici se leta prelivajo, prelivajo čustva in misli in prelivajo tudi stih. Mejakova antologija se po svoji zamisli ujema z gori obravnavano Štihovo antologijo vojne proze: podaja izbrane pesmi, nastale med vojno in po njej, priteza pa tudi nekaj ustvaritev, ki se — zelo skladno — kot uvodni akord vključujejo v harmonično ubran celotni izbor in so nastale in bile objavljene neposredno pred velikim spopadom. Mejakov izbor se za vojno motiviko in motiviko NOB zelo ujema s Krvjo v plamenih. Jasno pa, da ima več pesnikov in pesmi »iz osvobodilnega boja«, kakor pravi podnaslov, in le izjemoma kakšno pesem, ki jo vključujeta Kalan in Vipotnik v poezijo socialnega protesta. Tako je Mejakova antologija bolj ubrana in enotna, a po estetski teži ne dosega zbirke Kri v plamenih. Obe pa v celoti dosegata zastavljeni cilj.

Viktor Smolej

PREŽIHOVO PISMENO SREČANJE S ŠORLIJEM

Slučajno sem pred kratkim odkrila v nekem svojem letniku predvojne Sodobnosti natipkan prepis Prežihovega dokumenta, ki vsekakor zasluži objavo. To je njegovo pismo Šorliju, ki mi je bil o njem pravil Šorli sam, a mu je bilo v času, ko smo zbirali gradivo za Prežihov zbornik, nedostopno. Potrdilo za to izjavo smo našli v obeh Šorlijevih pismih, shranjenih med Prežihovo korespondenco v študijski knjižnici v Ravnah (Rp I Š 1, 2; dovoljenje za objavo teh dveh pisem mi je 22. XII. 1962 posredoval tamkajšnji upravnik dr. Fr. Sušnik, za kar se mu na tem mestu zahvaljujem). Temno se spominjam, da mi je to, takrat pogrešano pismo (prim. Prežihov zbornik, 1957, 366) kasneje nekdo, ki je imel dostop do Šorlijeve rokopisne ostaline, prinesel, zaman pa brskam po spominu, kdo bi to utegnil biti. Vsekakor se je to moralo zgoditi v naglici, drugače se ta dokument ne bi bil mogel zamešati med knjige, kamor ne spada.

Pismo ni važno le kot dopolnilo k Prežihovi korespondenci, marveč predvsem zavoljo vsebine same. Z avtorjevo izjavo, da sta dve Šorlijevi deli vplivali na spremembo njegovega stila, odpira oziroma pomaga reševati nekaj važnih problemov.

Predvsem se vsiljuje vprašanje, kdaj je mogel Šorlijev realizem preobraziti Prežihovo romantiko. V Prežihovem delu namreč le redkokdaj povsem pogrešamo romantičnih elementov, hkrati pa kaže že njegov mladostni razvoj tako izrazito premočrtno prežihovsko pot v družbeno usmerjeni realizem, da bo že takrat v njem Šorlijeva individualistična psihološka problematika težko zasledljiva. Kazalo pa bi se zamisliti ob prvih dveh objavljenih črticah iz leta 1909 (V tujino, Petkov Cenc), ki sta nekoliko drugačni od naslednjih. Drastično pretiravanje, groteskna stilizacija kakor tudi čustvena prizadetost dajo slutiti podobne prvine tudi v rokopisnih začetkih, ki jih v celoti najbrž ne bo več mogoče odkriti. Na prelomu 1909/1910 je utegnil v Prežihovo poseči Šorlijev vpliv. Odtlej se Prežih izraža otipljivo in stvarno, povezano z neposrednim okoljem. Vendar je že takrat bolj prvinski od Šorlija, ki ga je kvečjemu prebudil v novo smer. Problem kmeta, kakor se ga loteva od 1910 naprej, pa je soroden Šorlijevim meščanskim pogledom in ga nekje v jedru do konca bolj veže s krščansko tradicijo kot pa z marksizmom.

Vse to zasluži posebno študijo, ki pa ne more dozoreti, dokler ne bo odkrito Šorlijevo delo, ki ga Prežih po vsej verjetnosti pomotoma imenuje »Razporoka« (v Kocijanovi celotni bibliografiji Šorlijevega opusa, Gorenjska 1957, 140—144, dela s takšnim naslovom ni).

Gostobesednost in stavčna neokretnost sta znaka Šorlijeve senilnosti in dokazujeta, da v času, ko je pisal obe tu objavljeni pismi, ni mogel več kontrolirati in osporavati romana, ki mu ga Prežih pripisuje. Začutil pa je potrebo, da ga opozori na tisti dve deli, ki sta vzbudili največjo pozornost: roman »Človek in pol«, 1903, in avtobiografija »Moj roman«, 1940.

Roman »Pot za razpotjem«, 1906, je do danes po krivem utonil v pozabo. Pozornost zasluži ne samo zaradi psihološke jasnosti in stilne strnjenosti, marveč tudi kot problem-sko delo, ki družbeno-politično dokumentira gibanje in spopadanje med našo takratno podeželsko duhovno in posvetno inteligenco in z liberalnega stališča presenetljivo ostro in zahtevno obračunava z njo. S tem delom si je Šorli ne glede na svoje kasnejše zvo-de-nevanje prislužil med našimi tedanjimi pisatelji eno osrednjih mest, ki zdaleč presega Murnikovo prečesto plehko, stilno sicer okretno, mestoma celo blestečo, v jedru pa neprepričljivo in neprizadeto fabulistiko.

To se mi je v dopolnilo in korekturo mojega dela zdelo potrebno povedati že zdaj, hkrati z opozorilom na jubilejno leto, ki ga letos ne kaže prezreti. Saj bi Prežihov Voranc letos dosegel sedemdeset let, torej komaj nekaj več kot njegov sodopisnik pred šestnaj-stimi leti. In tudi s tem kratkim pismom je dokazal svoj nadpovprečno tenki čut za zapo-stavljenca in tako omogočil morda edino, vsekakor pa najdragocenejše priznanje sedem-desetletnemu starčku, ki je odmiral gmotno in moralno pozabljen od vseh.

Marija Boršnik

I

IVO ŠORLI PREŽIHU

Ljubljana, 26. 7. 46.

Velespoštovani!

»Prizanesi mi, Gospod, kajti Dalmatinec sem!« je baje vzklikal sv. Hijeronim, če jo je kdaj malo polomil; in čeprav sem jaz celo kot Primorec (točneje: Goričan) samo še tolminski »galilejec«, je tudi z mano zato, ali kdo ve zakaj tako, da moram, če me kdaj prav resnično prime, »vvreči s sebek«, ker prej ne najdem miru. (Pa saj tudi ni ravno vsak dan; celo tako je, da se spominjam samo sličnega »pozitivnega« pisma Jušu Kozaku za njegov »Beli mecesen«, a potem še enega »negativnega«, ki ga je menda »prizadeti« tudi kar molče vtaknil v žep, kajti po hrvatskem pregovoru od mene bolj razumni »Kranjec ne odgovara«.)

No, danes pa je z mano spet tako, da se Vam prav moram iz vsega srca zahvaliti za »Jamnico«, ki sem jo pravkar z rastočo slastjo počasi prebral. Zame ste s tem največjim našim »tekstom« odnesli palmo nam vsem slovenskim skribentom brez izjeme visoko na vrh, a ako že jaz ne morem biti »prvi«, mi je tako toplo pri srcu, da ste to Vi, ki ste v to veličastno sliko znali zajeti vse to naše resnično slovensko življenje — saj če so obrazi koroški, je to vendar le bolj zunanji »moment« — zlasti tako edinstveno prenašati kmečko in delavsko trpljenje in veselje, a pri tem (skoraj bi si upal napisati: vendar) predvsem ustvariti pravo visoko pesem ti naši ljubi grudi in vsemu, kar je eno z njo. Kakšna sreča, da ste se telesno odtrgali od nje šele potem, ko ste jo bili že do vseh globin (tudi fizično mislim) doživeli! (Nekako sta si vendar podobna z Bevkom, ki se je mogel k njej vsaj kmalu vrniti in jo od blizu vsaj gledati; a tudi Mišku je bilo dano, da se ni moral samo v duhu in šele z zorenjem iz naših mestnih mlakuž počasi tipati »nazaj«.)

Ni dvoma, da nam boste dali še lepih reči; a vendar bi dvomil, da se celo Vam posreči še kaj popolnejšega, ali recimo rajši: še bolj polnega. Občutek imam, da je to tudi naj-zbranejšemu dano samo enkrat. Toda saj je ta enkrat za vselej in v najvišjem pomenu dovolj! (No, če dovolite: tudi s tistim okoli »Mohorjeve« ste se zapisali v vsako slovensko srce — še meni je bilo nekolikokrat dano, da sem s tem »argumentumom argumentorum« naše kulture tolkel Švabe in Lahe po glavi.)

H koncu Vas prosim, da to moje pisanje vzamete samo prijazno na znanje in nič več — vsega drugega bi me bilo sram, ker dobro vem, da takšna »impulzivnost« pri nas že celo ni v navadi in bi šla kvečjemu v našem — Taraskonu ...

Najvdanejši Vam:

Dr. Ivo Šorli

Pripis 3. 8. 46.: Naravnost neverjeten »dožitek« — seve tudi posledica moje »površno-sti«! Čeprav živim zdaj že deseti mesec v Ljubljani, sem — deloma po vpreženosti z urad-nim, a tudi »zasebnim« delom, ki me navzlic vsemu (to je, da za enkrat pišem res še

samo sebi, kar me pa niti najmanj ne moti, ker mi je te »javnosti« že več (ko dovolj) še vedno žene naprej, v tem mestu še tako malo razgledan, da poznam še zelo malo zasebnih »razmer« in to celo takih kakor ste — če dovolite — na primer Vi. Tako sem moral tudi po Vašem c. naslovu šele vprašati, pa so mi rekli, da živite sicer večinoma »na domu«, da ste pa tudi »nameščeni« pri minist. za prosveto. No, sem si rekel, če je temu tako, ne boš mnogo povpraševal še po tem, kje je ta »dom«, saj moža pozna dandanašnji vendar že vsak otrok. In tako sem na ovitek napisal točno sledeče: »Tov. Lovro Kuhar (Prežihov Voranc) Ljud. poslanec in književnik. Ljubljana. Ministrstvo prosvete, zdaj pa sem (kakor smo vajeni še od okupacije, a se nas ta navada tudi še danes drži) pripisal tudi še svoj točni naslov. Hvala Bogu! (Jaz bi »ga« pisal še vedno z veliko začetnico, ker mi pomeni tisto Silo, ki — naj me šment vzame — nad nami v ti ali oni formi je!) Pošta mi je namreč danes to pismo vrnila v ti obliki: Najprej je bila prečrtana »Ljubljana« in spodaj z zelo lepo pisavo — »Maribor«. Toda ta se je spet moral umakniti spet lepo napisani »Ljubljanici«, a tu pripomba z zelo revno roko: »nazaj nepoznan«. In ob strani spet »šolano«: »Obrnil!« Torej vidite, da Vas vsaj ti »otroci« še ne poznajo! In sem prepričan, če bi bil naslovil: »Tov. dr. France Prešerin, advokat v Kranju«, da bi bil uspeh najbrže isti... Slabo pa me poznajo, če mislijo, da bom odnehal: še danes bom izrobkal iz svoje res odlične (do 3/4 iz samih »Akademikov« — tudi te pišem z veliko! — sestojede) večerne družbe, kje je ta Vaš »dom« in bom tja poslal! Morala iz vsega še mi dalje, čeprav smo že v svojem 70. letu in nas včasih obide občutek, da smo po tem dolgem življenju skoraj brez oddiha — 30 let notariata z 1 samo tipkarico — več »finančni« ni dovolil — in 21 vezanih knjig — zaslužili če ne še pokoja, pa dela, ki bi človeka manj »mrvilo« in bolj veselilo... Ampak tudi tu Vas rotim: ne smatrajte tega za kakšno »priporočilo«, saj se tudi tako — s svojim starim humorjem v žepu — počutim bolje, kakor marsikdo, ki mu — kakor smo včasih rekli — lete bolj zlato zapečeni golobi v usta...

Groharjeva ulica 9/I Dr. I. Šorli sod. tajnik. Ljubljana

II

PREŽIH ŠORLIJU

Spoštovani tov. Šorli.

Vašega pisma sem bil pa res vesel. Zelo prav ste storili, da ste ga napisali. Osebnost Vas sicer ne poznam, na žalost, ali upam, da se bova v najkrajšem času še videla.

Spominjam se, kako sem jaz svojčas z velikim zanimanjem bral Vaše stvari, ki so name zelo vplivale. Tu sta predvsem oba romana »Pot za razpotjem« in pa »Razporka«. Meni sta ti dve slovenski deli pomagali iz terena literarnega navdušenja mladega romantika na realna tla pripovedništva. Še danes imam oba ta romana v spominu, akoravno sem ju čital še skoraj kot otrok.

Zelo rad bi Vas enkrat videl pri meni, če Vas bi enkrat pot prinesla naokrog. Drugače se bomo pa enkrat v Ljubljani morali srečati.

Torej hvala in najlepše pozdrave

Vaš

L. Kuhar — Prežihov

Kotlje, 8. 8. 46

III

ŠORLI PREŽIHU

Ljublj., 10. 8. 46

Dragi (saj smem?) tovariš!

Če sem Vas jaz s svojim pismom razveselil, kako ste šele Vi mene! Namreč, ker prav čutim, da ste me prav razumeli. To je, da sem ga Vam poslal, ne, da bi mi kaj dali, ampak, ker ste mi dali. (Mislim, da so nam nekateri naših bralcev tako vdanj prav iz neke »podzavestne« hvaležnosti, ker smo jim nekaj dali, a jih pri tem čisto nič ne »obvezali«, kar je vedno precej kočljivo in zato tudi toliko nehvaležnosti in »nehvaležnosti« na svetu).

No, da ostaneva pri besedi »kočljivo« (dasi v malo drugačnem pomenu): zame je bilo to pismo takšno pač glavno zato, ker ste danes — reciva — tudi »položajno« nekdo, jaz pa, čeprav se nikakor ne čutim čisto na dnu (a bi se — kajpak ob koščku kruha mojim sicer še precej prožnim, a vendar že starim kostem celo to čisto prileglo) moram zelo

paziti, da krotim (če smem ponoviti besedo) celo svoje »taraskonske spontanosti« v smer, kjer bi morebiti izzvenele kakor nekakšno opozorilo nase, če nočem izgubiti tega, kar je pri možu — poleg absolutne nesentimentalnosti proti samemu sebi — še najvažnejše: spoštovanja do samega sebe. No, srečen sem, pravim, da sem zadel pravo nekoliko iz »winstinkta«, a še bolj iz dočutenja Vas zlasti še iz »Od Kotelja do Belih vod«, kjer ste tudi po srcu stopili človeku tako blizu. (Saj Vas pač ni treba prositi, da se ne ozirajte na »priporočila« ljudi, ki, vtesnjeni v svoje »paragrafe« — le povsod jih je vrag nastlal in niiti ne najmanj po zlahtnih poljih, kjer poganjajo rožice človeškega srca! — menda res kar ne morejo preko njih! In jaz mislim, da si je ta, ki je znal v dovršeni arhitektoniki zgraditi velik roman, pridobil pravico, da, naprtil celo dolžnost, da, če začuti potrebo, odpre bolj ali manj na stežaj tudi vrata v svojo lastno notranjost, ki je do neke mere postala neke vrste »javno dobro«.)

Najmanj sem seveda pričakoval, da me boste počastili še s »protikomplimentom«! In ni vraga, da mi je dobro, pa še kako dobro storilo! A zlasti še dobro človeku de, če doživi, da je nekoga ne samo malo »pozabaval«, temveč mu tudi nekaj dal, »vcepil« itd. (Tako n. pr. sem jaz svojega večjega prvenca »Človeka in pol«, ko sem ga bil po kakih 20 letih spet prebral, iz že ne vem več kakšnih razlogov zasovražil. (To sem sicer povedal že v svojem življenjepisu, ki ga je »Hram« izdal pod »podtaknjenim« mi naslovom »Moj roman« — mimo grede, če še ne veste: edina slov. knjiga, ki je doživela »visoko čast«, da so jo Lahji ne samo zaplenili, temveč po možnosti tudi požgali.) Ko pa mi je povedal ta in oni, koliko je iz tega romana »pil narodnega navdušenja«, oni spet kaj drugega »produktivnega«, sem vzel knjigo še enkrat v roke in se — spravil z njo. Če pa sem smel kar na Vas celo »vplivati«, kakor se ljubeznivo izražate, mi mora biti to seve le v najvišje zadoščenju!

Če Vas zanima, bi Vam povedal, da mi »žilica« (kolikor me seve ne izčrpajo uradni posli) še vedno — skoraj bi rekel: »seveda« — ne da miru, da pa za enkrat še dalje »brodim po svojih spominih«, kar je za človeka in pol, v 70. letu tudi še najbolj »naravno«. Opisal sem naše doživljaje pod okupacijo na Gorenjskem, svoje ture po naših hribih in svoje hoje po tujini, vse pa je bolj le nametano na papir in zdaj polagoma »pilim«, kar bo trajalo pač še nekaj časa, dokler se vsaj meni ne bo zdelo za silo zrelo.

V svojem »Mojem romanu« (že citira se kar divno!) sem spregovoril tudi o svojih 2 koroških letih pri bar. Pinu na gradu nad Velikovcem (in poskusil vmes temu velikemu našemu prijatelju postaviti vsaj malo spomenika.) Prelepi so ti spomini (t. j. ne na mojem papirju, marveč v mojem srcu.) In eno sem tam in pozneje že celo dojel: če Korošec je, potem je res in že celo kar sto od sto! (nekako »tipična« se mi zdita žlahtna brata Šašlja, sodnik in biv. notar). A po srcu se mi zdite od nas vseh še najblažji ljudje. (Celo še boljši od mojih ožjih rojakov — Tolmincev.) Da pa niste »Kranjec, koji ne odgovara«, ste najlepše pokazali s svojim ljubeznivim pismom. In ker sem še preveč vezan, da bi se mogel odzvati Vašemu prijaznemu povabilu — prosim, ko pridete v Ljubljano: »Karte genüht!«

Na,vdanejši Vam:

Ivo Dr. Šorli

(Zgoraj, nad preplepljenim pretrganim vogalom:) O vražji stroj — prav tu mi jo je moral zagosti! Pa naj obliž prekrije še to!

O METODI BESEDOTVORNIH RAZISKOVANJ V POLJSKI LINGVISTIKI

Ob delu M. Brodowske-Honowske *Slowotwórstwo przymiotnika w języku staro-cerkiewno-słowiańskim* (Kraków-Wrocław-Warszawa, 1960) bi v skopih obrisih rada nakazala raziskovalno besedotvorno metodo tako imenovane Varšavske lingvistične šole. Ne gre mi za ocenjevanje dela kot takega, ker zahteva téma Brodowske-Honowske specialnih priprav in natančno poznavanje obsežnega pridevniškega besednega gradiva, pri katerem se ne moremo sklicevati na naš lastni jezikovni material in občutek. Po svoji metodi je delo Honowske za nas novost in zato še posebno zanimivo.

Zakaj je to delo za nas novost, zakaj je zanimivo in kaj nam lahko pojasni besedotvorna obravnava stosl. pridevnika? Na ta vprašanja več ali manj Honowska odgovarja v uvodu, kjer nas seznanja z namenom svojega dela in z glavnimi principi obdelave.

Razdelitev problemov je smotrna; logično prehajajo drug v drugega, kakor zahteva bogato besedno gradivo. Na prvo mesto je uvrščen spisek vseh stosl. sufiksov, sledi mu analitični del, ki obravnava produktivne proste in zložene sufikse ter neproduktivne

sufikse, in sintetični del. Ta povzema ugotovitve iz splošnih analiz ter združuje v sebi tudi ugotovitve, ki izhajajo iz pomenske analize sufiksov samih, in ugotovitve iz realno-pomenskih žarišč (kraj: -ьнѣ, -ьскѣ, -ьнѣ, štънѣ; čas: -ьнѣ, -штѣнѣ, -шѣнѣ, -я; psihično razpoloženje: -ьнѣ, -инѣ, -авѣ; bolezen: -ивѣ, овѣ, ѣнѣ itd.), ki nas seznanjajo s slučajnimi izhodišči novih izpeljav. Jasno je določen obseg uporabe vsakega sufiksa in prikazana zapletenost izpeljav iz raznih podstav, kjer se križajo najrazličnejše tendence: značaj podstave, ki je lahko samostalnik, predložna zveza, prislov, pridevnik, glagol, torej formalni vidik; dalje gramatični spol, deklinacija ter pomenski vidik, tj. ime za osebo, žival, stvar, abstrakt.

Z ozirom na podstavo karakterizira avtorica posamezne sufikse in njihovo razširjenost ter splošni značaj pridevniških izpeljav. Ugotavlja precejšnjo starinskost, ki se kaže v nezatrutih funkcijah sufiksov, v pomanjkanju njihove dokončne pomenske specializacije in v redkih procesih leksikalizacije (sufiks označuje besedo samo kot pridevnik — плѣтскѣ, плѣтнѣ, лѣвѣскѣ, именитѣ). Kljub temu je zasledila in tudi raziskala zanimive inovacije — drugotne razvoje sufiksov, kar opozarja na potrebo po originalnih besedotvornih raziskavah posameznih južnoslovanskih dialektov. Stanje podstav in sufiksov priča o močni derivacijski produktivnosti, izraženi v velikem številu sufiksov z isto pomensko funkcijo ter v odstopanju na račun gen. sg., npr.: лѣвовѣ; gr. léontos. Primerjava teh ugotovitev s stanjem v posameznih stcsl. spomenikih jo privede do novih zaključkov o kronologiji stcsl. spomenikov.

V okviru svojih obravnavanj prinaša važne ugotovitve, do katerih je prišla po vseh možnih križnih analizah sufiksov in podstav, upoštevajoč pri tem historične razlage ter genezo posameznih sufiksov. Tako je pri glagolskih izpeljavah pojasnila prehod pasivnih deležnikov v pridevnike, ki imajo svoj izvor v oscilacijah aktivnega in pasivnega pomena (lakomyj, nepobédimъ, vidomъ/yj, jadomъ). S primerjanjem dubletnih sufiksov (dva različna sufiksa z isto pomensko funkcijo, npr. Isainъ || Isaljevъ, vojevodinъ || vojevodsъ, lokaъ || lokaъnъ itd.) je odkrila pomenske nianse pri različnih sufiksih z isto pomensko funkcijo. Vzrok za nastanek sestavljenih sufiksov pa vidi v pomenskem razrahljanju med podstavo in sufiksom, kar povzroča leksikalizacijo (imenitъ, domovitъ, naročitъ) ter je za pridevniški občutek potrebna ojačitev z novim sufksom (imenitъnъ, bogočъstъnъ, chrabrъskъ itd.). Tako je pojasnjen prenos sufiksov na različne podstave in take točke postajajo nova žarišča za različne izpeljave, ki se lahko razvijajo glede na podstavo ali sufiks. S tem je v zvezi tudi funkcija intenzivnosti raznih sufiksov, ki nimajo jasno določene pomenske funkcije. Poleg svoje strukturalne funkcije (sufiks določa besedo samo kot besedno vrsto, tj. pridevnik, ne določa pa njegovih osnovnih lastnosti, kot so svojina: roditelъvъ, tvorčъ, Isainъ; kakovost: bogatъ, zemskъ; izvor: iglinъ, pustynъskъ itd.) lahko pomenijo samo odenke, kot avgmentivnost, deminutivnost, pejorativnost in personifikacijo. Posebno je to značilno za pridevniške podstave, ki imajo sicer nekoliko sufiksov z isto pomensko funkcijo, a ti ne prinesejo nobenega pomenskega odenka.

Za dosego vseh omenjenih in še mnogih neomenjenih ugotovitev je bilo potrebno smotno in precizno teoretično ogrodje. Vprašanje koncepcije se pojavi takoj, ko hočemo pojasniti katerikoli sufiks, ki ga zasledimo pri različnih podstavah. Za ugotovitev razširjenosti in produktivnosti in — kar je za nas najvažnejše — pomenske funkcije sufiksa je treba vse besedno gradivo razdeliti po formalno-strukturalnih in pomenskih kriterijih, ki izhajajo iz narave gradiva samega, pri čemer je seveda treba upoštevati še gramatični spol in deklinacijo.

Kaj pomeni vse to? V omenjeno formalno-strukturalno besedno gradivo spadajo tako imenovane nominalne (samostalnik, zaimek, prislov, predložna zveza) in verbalne (glagol, deležnik, glagolski abstrakt) podstave za izpeljavo pridevnika. V okviru samostalniških formacij pa postavlja Honowska še sledeče pomenske kriterije: ime za osebo, ime za žival, ime za stvar ter nominalni in verbalni abstrakt. V omenjenih formalnih strukturah se opira na naštetih pomenske kriterije, ko raziskuje izvor, funkcijo in produktivnost vsakega sufiksa. Iz te perspektive prihaja do novih zanimivih zaključkov oziroma dopolnjuje ali zavrača razlage starejših avtorjev, ki jih pri obravnavi vsakega sufiksa upošteva.

Izčrpano analizo začena s formalno analizo vsakega sufiksa, ki se javlja v stcsl. Tako zbere dolg register klasičnih stcsl. pridevnikov, pokaže obseg rabe posameznih sufiksov pri ugotovljenih podstavah in obdela vse temeljne funkcijske možnosti, tipične za posamezne sufikse. Zato v konstrukciji dela izstopata predvsem formalna in pomenska analiza sufiksov in podstav. Pomenska analiza sufiksov teži za tem, da bi prišle do izraza vse najbistvenejše ustaljene funkcije vsakega sufiksa (svojlčnost osebe: -инъ, -овъ, -я, -ья, -ьскъ, -ьнѣ itd., svojlčnost živalskih imen: -я, -ья, -ьнѣ, -ьскъ, -овъ, инъ, -овънѣ itd., svojlčnost

imen za stvari: -ѣнѣ, -ѣнѣ, -итѣ, -овитѣ, атѣ, -ѣнатѣ, -авѣ, -овѣ, -ѣскѣ itd.). Posebno problematično je v tem pogledu historično gradivo, v katerem se pomenske razlike in nianse ugotavljajo na podlagi analize besedotvornih dublet (-инѣ/ -онѣ; -инѣ/ -ѣскѣ; -инѣ/ -ѣнѣ itd.) v istem tekstu ali v sorodnih tekstih, nato pa primerjajo še z originali. Šele na tak način je pri mrtvem jeziku mogoče dognati pomenske subtilnosti. Na današnje stanje v posameznih slovanskih jezikih se tu ni mogoče opreti (pač pa lahko mnogo prispeva k razumevanju procesov samih), ker so pozneje lahko nastali pomenski premiki pri sufiksu samem ali pa še migracije na razne podstave.

Ugotovitve s pomočjo dublet so zelo važne, ker prihajajo ob tem do izraza vsi pomenski odtenki. Upoštevati namreč moramo, da en in isti pomen lahko izražamo z raznimi sufiksi ali pa sufiks, prenesen z nominalne na verbalno podstavo, spremeni svoj pomen. To je važno, ker tako odkrivamo prvotna pomenska izhodišča. Indeks sufiksov potrjuje, da je tvorila stesl. pridevnike iz nominalnih in verbalnih podstav ter da je imela 12 prostih, 21 zloženih in 11 neproduktivnih sufiksov. Torej zelo široke možnosti za izražanje določene besedne vrste — pridevnika, ki se pomensko omejuje na svojilnost, lastnost, kakovost in izvor.

Kako priti vsemu temu do dna? Analiza je mogoča samo pri dvočlenskih tvorbah, se pravi pri besedah, kjer lahko ugotovimo formalno in pomensko podstavo ter sufiks. Po Doroszewskem, na čigar izsledkih je avtorica zgradila svojo klasifikacijsko metodo, moremo namreč vsako dvočlensko tvorbo sintaktično analizirati po formalnih in pomenskih kriterijih in na ta način ugotovimo besedotvorno kategorijo. Sintaktično analizo razumemo v tem smislu, da tvori podstava osnovno pomensko vsebino, sufiks pa predstavlja stavčni člen. Dokler lahko sledimo med njima to sintaktično razmerje, smo upravičeni šteti določeno besedo v določeno besedotvorno kategorijo. Možnosti, da sufiks zaradi svoje prilagodljivosti raznim podstavam spremeni svoj pomenski odtenek, če že ne svoje funkcije, je toliko, da bi bila brez tega bistvenega medsebojnega sintaktičnega odnosa podstave in sufiksa vsaka dokončna razlaga nemogoča.

To, do podrobnosti izdelano teorijo si lahko predstavimo na preprostem, jasnem primeru besedotvorne kategorije nom. agentis. N. pr.: pisar — tisti, ki piše. Torej stavčnemu členu, osebk, ustreza besedotvorno sufiks -ar. Ta -ar je vršilec delovanja, ki ga nakazuje podstava pis-(a-ti). Po tem sintaktičnem odnosu je pojasnjena kategorija nom. agentis, kolikor že pri drugem koraku ne naletimo na težave. Če na isti način analiziramo samostalnik *kočar*, nimamo več neposredne sintaktične zveze med podstavo in sufiksom. Nakazan je samo neki odnos osebka (-ar) do *koče*. V podstavi ni povedano, ali dela, zida, ima *kočo*; dopolnilo dodamo sami — torej eliptični odnos. Jasnost kategorije se zabrisuje, ker je podstava samostalniška, in tak nom. agentis, če sklepamo samo po sufiksu (mesar, *kočar*, ribič, cestar, pepelnik itd.), je samo navidezen. Pravi nom. agentis je možen samo od verbalne podstave (pisar, kovač, zidar, pesnik, glasnik, buditelj), brez ozira na najrazličnejše sufikse.

V tem smislu je treba razumeti tudi vso nadaljnjo analizo Honowske. Morda bo ves teoretični uvod, povzet po pripombah in analizah Honowske, najbolj jasen ob primerih, ki jih bom predstavila. Vsak pridevniški sufiks daje osnovi določen pomen (očetov, sestrin, zemeljski, siten, bogat, slovenji, trnov, lanen itd.). Oglejmo si npr. sufiks -ovѣ, kakor ga raziskuje avtorica, in zasledujmo njegovo razširjenost glede na podstavo in pomensko razsežnost. Gradivo potrjuje, da izraža suf. -ovѣ posesivnost, lahko tudi izvor, lastnost in kraj, ter celo nadomešča grški gen. sg. ali pl.

1. podstava: samostalnik, masc., oseba (domačega izvora), trde in mehke o-jevske osnove: skōd ѣлниковѣ, pastuchovѣ; ѣвновѣ, змievѣ itd.;

2. podstava: samostalnik, masc., oseba (tujega izvora): duxovѣ, diavolovѣ;

3. podstava: samostalnik, masc., fem., oseba, žival: erodovѣ, kitovѣ; fem. aspidovѣ. Te podstave so zelo močno zastopane (razen fem.). Da je suf. -ovѣ živ in zakoreninjen v jeziku, priča naslednja skupina tujih lastnih imen:

4. podstava: samostalnik, masc., lastno ime: Adamovѣ, Aleksandrovѣ, Ilievѣ itd. Iz analize te vrste gradiva sledi povzetek Honowske, da je suf. -ovѣ razširjen pri pridevnikih, narejenih iz nominalnih podstav oz. samostalnikov, ki označujejo moške osebe in živali. Tako je ugotovljeno žarišče, ki daje sufiksu pomen svojilnosti, a sufiks sam je dovolj ekspanziven, da se uveljavi preko svojega območja. Zasledimo ga pri naslednji pomenski kategoriji: nebitja.

5. podstava: samostalnik, masc., neživo: gromovѣ, jugovѣ. Zanimiva je ugotovitev Honowske, da so ti pridevniki personificirani, kar je razvidno iz dublet in iz konteksta, ki ga navaja. A personifikacija pri kategoriji »neživo« lahko na ta način postane novo žarišče,

iz katerega se širi sufiks z nekoliko niansiranim pomenom (pastuchovъ: jugovъ: trnovъ).

6. podstava: nebitja: avarovъ, trъnovъ. Nerazvita kategorija v stosl.;

7. podstava: zaimmek, pridevnik itd.: istovъ, gotovъ, surovъ. V stosl. mrtva kategorija brez razvojnih tendenc.

8. podstava: imena rek, mest, pokrajin: Ierusalimovъ, Jerdanovъ itd. Na tej točki se sufiks -ovъ približa pomenski funkciji sufiksa -ьskъ, ki se je specializiral pri kategoriji, »teritorialnost«. Na takih stičnih točkah se začno mešanja raznih sufiksov in funkcij. Medtem ko označuje sufiks -ovъ zaradi tipično osebno-živalske kategorije svojilnost in se od tega pomena le malo odmika, pač pa se spet stika in prepleta s sufiksom -ьjъ, -jъ, ki ob nekoliko drugačni formalni porazdelitvi označuje spet isto funkcijo, pa formacije s sufiksom -ьskъ pripadajo predvsem toponomastiki in se preko pokrajinskih imen razširjajo na imena narodov in dalje na osebe. Sufiks -ьskъ zasledimo nato spet v formacijah:

1. podstava: samostalniki trdih in mehkih o-jevskih osnov, moške osebe: božьskъ, robьskъ; detьskъ, možьskъ.

2. podstava: samostalniki i-jevske deklinacije, moške osebe: krъstijanьskъ/jъ.

3. podstava: samostalniki, masc., mehke a-jevske osnove: sođiskъj, vladučьskъj.

4. podstava: samostalniki, masc., osebe tujega izvora: apostolьskъj, eretičьskъ.

5. podstava: samostalniki, trde in mehke o-jevske osnove živali: lьvьskъ, oslьskъ itd. Nadalje nastopa sufiks -ьskъ pri nebitjih (rzeczowość) in abstraktnih, domačega in tujega izvora z osnovami na -a, -ia-, -i-, -io- (sr. spol), a vse te formacije so v primeri z razrastom pri apelativih popolnoma brezpomembne. Kot tipičen nastopa sufiks -ьskъ v takihle formacijah:

1. podstava: ime mesta: Aleksandriskъj, Genisaretьskъ, Turьskъ;

2. podstava: ime pokrajine: Araviiskъ, Edemьskъ itd.;

3. podstava: imena ljudstev: Amoreiskъ, Elinьskъ, itd.;

4. podstava: imena gora: Eleonьskъ, Sionьskъ itd.

Tudi sufiks -ьskъ ostane v območju nominalnih, samostalniških izvedenk in se malo širi v kategorijo verbalnih izpeljav (pobranьskъ, razboiskъ). Kot tak nima določnejše pomenske funkcije, ampak samo strukturalno, ki pri posameznih primerih vodi že v leksikalizacijo prav zaradi svoje pomenske neizrazitosti in brezbarvnosti. Po tej svoji lastnosti je tipično nasproten sufiksu -ovъ, ki označuje predvsem posesivnost.

Obsežnosti gradiva in preciznosti pri klasifikacijah na dveh samo nakazanih primerih nikakor ni mogoče ponazoriti. Vendar mislim, da je iz navedenega razviden način obdelave, težnja, da bi popolnoma zajela in pojasnila gibanja, spremembe in zamiranje sufiksov in formacij. Vsekakor bi bilo zanimivo primerjati stanje pridevnika v slovenskem jeziku s stanjem v stosl., kot ga je ugotovila Honowska. Na ta način bi mogli ugotoviti, koliko smo se besedotvorno odmaknili od stosl. zgradbe, kaj je v jeziku zamrlo, kaj se je razširilo in kakšni so bili motivi, ki so privedli do današnjih sprememb. Predvsem s tega stališča je delo Honowske za nas važno. Nudi nam nov metodičen prijem, ki bi vsekakor tudi nam prinesel lepe rezultate.

Martina Orožen

Š E O »SOVRAŽNIKI H PREŠTEVILNI H CETOV IN ESOV«

V zapisku »In esov v pesmih njega najti ni« (JiS 3, 1957/8, 382—383) sem skušal pojasniti, od kod dr. Jakobu Zupanu nenavadni odpor do cetov in esov, iz katerega se je Prešeren ponorčeval v znanem epigramu. Kot morebitni izvor te njegove manije sem navedel grškega lirika Pindarja, ki označuje črko »s« kot »nečisto«.

Svoja izvajanja naj dopolnim z ugotovitvijo, da Pindar in njegov učitelj Lasos iz Hermione nista bila med Grki edina, ki sta sovražila in preganjala črko »s«. Med grškimi narečji je bilo zlasti spartanske bogato teh glasov, saj se je v Sparti vsak *θ* izgovarjal kot *σ*. Iz te spartanske narečne posebnosti so se Grki radi norčevali. Tako npr. Platon (Meno 99d 8) in Aristoteles (Nikomahova Etika VII 1145a 29) z rahlo hudomušnostjo pripovedujeta, da Spartanci imenujejo človeka, ki ga vsi občudujejo, *σείος άνήρ* (»božanski človek«) namesto *θείος άνήρ*. Zlasti polna teh narečnih posebnosti je Aristofanova komedija Lizistrata, v kateri nastopajo med drugimi tudi spartanski sel in zbor spartanskih starcev; ti govornijo v svojem narečju in imenujejo Atence *Ασαναίοι* (namesto *Αθηναίοι*), deviško boginjo Artemido *παρσένε σια* (namesto *παρθένε θεά*) itd., kar je vsekakor vzbujalo smeh med atenskimi poslušavci.

Kajetan Gantar

PODRUŽNICA V KOPRU

Podružnica SD v Kopru je imela občni zbor dne 23. IX. S tem so se organizirali učitelji slovenščine v področju Koper, Izola in Piran. Po poročilu o blejskem seminarju in po razčlenitvi pomanjkljivosti v preteklem letu so prišli do soglasnega sklepa, da podružnico organizacijsko utrdijo in njeno delo razživijo.

Po občnem zboru se je razgibalo delo strokovnih aktivov v okviru zavoda za pedagoško službo. Sestanki, posvečeni pedagoškim in didaktičnim vprašanjem, so mesečni, vodita pa jih tov. Čebronova iz Izole in tov. J. Hočevar iz Kopra. Ni se pa razgibalo delo v sami podružnici. V načrtu imajo predavanja za vse člane o obcih slavističnih temah (filmska vzgoja, narečje in šola, najnovejša dela iz slovenske književnosti, posebno v Trstu, ipd.). Za to bi želeli predavateljev iz Ljubljane. Predavanja bi združili še s pogovori o organizacijskih vprašanjih in s pregledi novosti v strokovnem tisku in našem leposlovju. Zaradi svojega gmotnega položaja more podružnica računati, da bo uresničila vsaj nekaj svojega programa le ob gmotni podpori osrednjega odbora. Podružnico vodi Jože Hočevar, prof. na gimnaziji v Kopru.

OBČNI ZBOR PODRUŽNICE SD V MARIBORU

Podružnica SD v Mariboru je imela svoj redni letni občni zbor za leto 1962 dne 24. X. 1962. Od osrednjega odbora se ga je udeležil dr. Dušan Pirjevec, ki je uvodoma predaval o kompozicijah pesniških zbirk v slovenski literaturi.

Občni zbor je kritično pregledal dejavnost podružnice v preteklem obdobju, nakazal program za bodoče in izvolil nov odbor.

Iz poročil in njim sledeče razprave povzemamo naslednje:

Zaradi boljše povezave s slavisti, ki delajo na šolah izven Maribora, so bili v dosedanji štirinajstčlanski odbor vključeni tudi zastopniki slavistov iz okolišev Ptuja, Raven in Slovenske Bistrice. Ker se je tak način koordinacije dela izkazal za koristnega, ga je treba obdržati tudi za naprej.

Število članstva se je povečalo od 82 na 114, saj se je vključilo v društvo večje število predavateljev slovenskega jezika in nekaj slavistov, ki ne delajo neposredno na učnih zavodih. Kot doslej je podružnica skrbela za strokovna predavanja (dr. E. Štampar o Ivu Andriću, dr. B. Paternu o sodobni slovenski liriki, dr. D. Pirjevec o kompozicijah pesniških zbirk v slovenski literaturi), skrbela je za povezavo s strokovnimi aktivimi slavistov ter skušala najti stike z okrajnim zavodom za prosvetno pedagoško službo, da bi koordinirano reševali nekatera pereča vprašanja (npr. pretres predloga učnega načrta za gimnazije pred junijskim plenumom v Ljubljani, posvet o načinu sestavljanja tarifnih pravilnikov ipd.). Da bi osvetlil položaj in delo slavista na šoli, je odbor izvedel anketo med svojimi člani na vseh vrstah šol in o njenih rezultatih razpravljal na seji ter na sestanku s članstvom. Konkretnih rezultatov, ki bi bistveno sanirali v anketi nakazan položaj slavista, ni bilo mogoče pričakovati, saj so ostala prizadevanja podružnice osamljena in omejena le na mariborski okraj.

Za prihodnje obdobje je predlagal občni zbor predvsem več strokovnih predavanj, ki bi osvetljevala bodisi poglavja iz za srednje šole predpisane učne snovi ali bila izključno znanstveno strokovno poudarjena (umetnost in znanost v dobi moderne, o slovenskih dialektih, o novejši ruski književnosti, o umetnostni vzgoji, o filmski vzgoji na šolah ipd.). Več pozornosti naj bi posvetili družabnosti, skrbi za stanovske probleme slavistov, strokovni ravni dela aktivov in javni afirmaciji podružnice kot strokovnega in stanovskega združenja slavistov. Zbor je sklenil, da bi odšli člani podružnice v mesecu maju na ekskurzijo v Rezijo, kasneje pa bi ji sledila še podobna na Koroško.

Končno je občni zbor izvolil nov odbor. Za predsednico je bila ponovno izvoljena prof. Mira Medvedova.

OBČNI ZBOR PODRUŽNICE SD V KRANJU

Podružnica v Kranju, ki jo je v vodila tov. Marija Žagarjeva, je imela 10. XI. občni zbor, ki sta se ga udeležili dve tretjini članov.

Podružnica je v zadnjem poslovnem letu dobila obliko in uredila svoje vrste. Nekdaj enotno področje vse Gorenjske se je razdelilo med dvoje podružnic in je bila jeseni za Savsko dolino od Radovljice navzgor do Bohinja in Kranjske gore ustanovljena podružnica

na Jesenicah. K temu je silila oddaljenost krajev in slavistov. Upati je, da bo zdaj predavatelj slovenščine laže in hitreje priti drug do drugega. Ustvariti je treba osebne in strokovne stike. Razprava na občnem zboru je podčrtala potrebo po strokovnih in pedagoških predavanjih in sestankih, ki naj jih organizira podružnica sama ali s pomočjo Zavoda za prosvetno pedagoško službo. Za predavanja so zaželeno teme predvsem iz najnovejšega slovenskega slovstva (npr. literatura med obema vojnama, NOB, še posebno pa leposlovje po 1945). Slavist na terenu le težko sledi vsem doganjem naše literarne in literarnozgodovinske publicistike, še zdaleč ne more prebrati vseh izšlih leposlovnih knjig, včasih ne utegne pregledati niti kazala revij, ker je ob nadvse razbitem času ves teden zakopan v šolsko delo. Pri mlajših in najmlajših je še posebej boleče vprašanje slabe pedagoške pripravljenosti, a ne teoretične, temveč praktične. Da ne govorimo o slovstveni zgodovini in slovnici! Potrebni so taki najnujnejši pripomočki, kot so berila za različne stopnje in šole (na primer antologija iz slovstva po 1945).

Po volitvah je bil izvoljen nov odbor, ki ga sestavljajo Tone Belehar, Stanko Bunc, Breda Rant in predsednik Ladislav Čenčur.

PODRUŽNICA V NOVEM MESTU

Občni zbor je bil 7. XII. Po uvodnem predavanju dr. J. Mahniča je članstvo poslušalo poročila starega odbora, nato pa izvolilo novi odbor, ki ga sestavljajo: Karel Bačer, Milka Bobnar, Milan Dodič, Erna Horvat, Jožica Jevnikar, Palmira Kasesnik in Jože Sever.

Skopa denarna sredstva in obširen teren sta ovirala večji razmah in zožila delo podružnice domala zgolj na njen sedež. Odboru se je posrečilo predvsem nekaj prireditvev in predavanj, za katere je razen učiteljev slovenščine iz Novega mesta in širše okolice zainteresiral dijaštvo, pritegnil pa v veliki meri tudi široko javnost. S tem je opravil pomembno delo tudi za javno uveljavljanje naših slavistov in utrdil njihov ugled.

Predavanja in prireditve so bile naslednje: I. Tominec o slovenski tehniški besedi, pogovor s celotnim uredništvom revije Naša sodobnost, dr. T. Bajec o slovenskem pravopisu, večer partizanske lirike s predavanjem V. Smoleja, proslava 50-letnice S. Šalija, dr. E. Stampar o I. Andriću in dr. B. Paternu o sodobni slovenski poeziji. Podružnica je sodelovala v tednu tiska z organizacijo literarnega večera (A. Hieng, M. Miheličeva, L. Krakar in J. Menart), med srednješolskim dijaštvom pa je organizirala udeležbo in razpravo na večeru srbskih književnikov.

Podružnica je s člani obravnavala (deloma z anketami) skupna slavistična vprašanja (zanimanje slavistov na posameznih šolah, tarifni pravilniki, Kondor idr.). Nekateri od članov so se udeležili kongresa jugoslovanskih slavistov v Ljubljani in blejskega seminarja.

Pomoč je dobivala podružnica od osrednjega odbora SD, od zavoda za izobraževanje odraslih in od okrajnega zavoda za pedagoško službo v Novem mestu.

PODRUŽNICA NA JESENICAH

Zaradi razsežnosti in raztrganosti ozemlja, na katerem je delovala slavistična podružnica v Kranju, so slavisti na Gorenjskem prišli do prepričanja, da bo mogoče uspešneje delati, če za Savsko dolino od Radovljice navzgor do Kranjske gore in do Bohinjske Bistrice ustanovijo posebno podružnico na Jesenicah. Ustanovni občni zbor je bil dne 20. XII. in sta se ga udeležili dve tretjini učiteljev slovenščine na osnovnih in srednjih šolah tega dela Slovenije. Člani so s pripravljanim odborom pod vodstvom J. Šifererja in z novim odborom pod predsedstvom J. Svoljšaka razpravljali o programu, ki bi ga mogla podružnica uresničiti. Take točke programa so: strokovna predavanja, srečanja s slovenskimi književniki na literarnih večerih, ekskurzije, skrb za kulturo slovenskega jezika ipd. Izvolili so člane komisij, ki bodo zbrale gradivo o položaju in delu slavistov na šolah in v javnosti. Ugotavljali so potrebo po skupnem prizadevanju za uveljavljanje in ustrezní ugled našega dela.

IZ UPRAVE JiS

Opozarjamo naročnike, naj javljajo spremembe naslovov. To velja za ustanove kakor posameznike. Poravnajte naročnino.

Na vprašanja, ali je na razpolago še kaj prejšnjih letnikov JiS, in kateri, odgovarjamo, da imamo na zalogi letnik VI — 1960/61 in VII — 1961/62.